

મુશ્કેલી રીત મુજબ
વર્નામયુક્ત દેકરેટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ
— તૈયાર કરેલી. —

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; તમામ
પાઠના સવાલ તથા સાર; મુખ્ય ઠાણાકાની
ભૂતળ; અધરા શબ્દો, જોડાક્ષર ફિલ.

રચનાર—મિસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ડેકાથુ-શાહપોર-સુરત.

પ્રિન્ટર્સ—C. M. Shah.

સિદ્ધ કરવાનું ડેકાથુ-શાહપોર-સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૮૦ રૂપમાં આજે મુજબ રજૂ કરાવ્યું છે

આપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ,

આપવાનું ડેકાથુ-‘શંકર’ પ્રી. પ્રેસ ચાંદાના પુલપર-સુરત.

સવત ૧૯૮૦] કિમત રૂ. ૦-૭-૬, [મને ૧૯૨૪

૧૧૨૨૮

ਮਾਮਲਾ ਨੰ. ੧੦੮੬/੭੭

10 ਦਿਵਾਪੀਠ ਮੁਕਾਮ
ਮਾਮਲਾ ਨੰ. ੧੦੮੬/੭੭
ਮੁਕਾਮ 5. ਮੁਕਾਮ ਮਾਮਲਾ
੧੧੨੨੨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૨૮ વર્ષીક .

પુસ્તકનું નામ ગો. ૨૧ ગો. ૫૭૧૧ ૨૫૧

વિષય ૭/૪૪૬ ૮૪૪૩-૨૧૨

મૈત્ર્ય. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. પ્રા. લિ. ૨૧૨૨૮ ચોથી ચોપડી બીજી.

પાઠ ૧.	નાકાશાસ્ત્રના અર્થ અથવા	કમે કમે એક પછી એક
શહેનશાહ=મહારાજ	વવાની કળા	આધિ=મધારણુ
ધિરાજ	યોજના=ગોઠવણુ	નિર્માણ=નક્કી
સગીન=મજબુત, જોરા-	અત્મત=ધણેજ	સુવરાજ=માદીનો વારસ
વર	તાલીમ=કેળવણી	આદરસતકાર=આવકાર;
પુરાતન=પાણુ જુનું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરેણુ ચાકરી
ચરિત્ર=વૃતાત, હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=ચોમરદમ	અથડવા=કમજોર થવા
જયેષ્ઠ=મેટા	ફરી વળવુ તે	રાજ્યાભિષેક=રાજામાદી
પ્રિન્સ એવ વેલ્સ=વેલ્સ	ચાલુ=કાયમ	પર બેસાડવાની ક્રિયા
પ્રાતનો રાજપુત	પદવી=ઓઢા	પાયતખત=રાજધાનીનું
મુકાબલિતામ	પ્રવીણ=માહીતગાર	સહેર
અલસ=ખુલ્લા મનના	નિર્ણય=ઠરાવ	આખાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?
 જો એવ વેલ્સનો ખિતાબ કેને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
 ના વડીલ બહેનુ નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
 આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ?
 આશ્વમેદનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું અગ્ન
 સાથે થયું હતું ? હાથ એમને કેટલા કુવર તથા કુવરીઓ
 શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમા ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ
 નો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને અલાડ-
 રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે
 દિવસે થઈ અને ક્યા થઈ ? આપણો ધર્મ શું છે ? સારું—શહેનશાહ

પ્રાથમા જ્યૌઝનાં વખતમાં આપણા જનમાલતુ' રક્ષણ થાય છે, તથા અહલ ન્યાય મળે છે. માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યૌઝ' વચ્ચા વર્ષે જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો
સ્વામીભક્ત=ધણીપર	શરણાગત=શરણે આવેલો	પ્રસંગ=વખત
પ્રેમમાન, ધણીનીસેવા	બાળુએ મૂંધો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
નાગોર=અજમેર, (એ	દીધો	ખજર=અમૈયો
રજપુતસ્થાનમાં છે)	આસ=વણો	પ્રાણુ લઈશ=મારી
થાણુ=કચેરી	વિશ્વાસુ=મરોસાદાર	નાખીશ
ધેરો લાઈયો=કબજો કર્યું	ગુપ્ત=જાની	આન=જવર
લડત=લડાઈ, યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાપાકાપી,	નમ્રના=નમનતાઈ
બચાવ=રક્ષણ	કનલ	મુજરો=સલામ
સખર=આશા, ભરોસો	જીવને જોખમ લાગશે=	વિશ્વસપાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તામે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોમન=કસમ	ઉદ્ધરણુ=દાખશે
જયપુર=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	નીમકહલાલ=જેનું ખામ
મુકામ=રહેઠાણુ	સમાચાર=ખબર	તેનું બહું ચાહનાર
કપટી=મલમાલ	ઝખો=જુતનો દીયો	જીન=ફેટે

સવાલ—વિજયસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગને કેણે હરાવ્યો ?
 સાર પછી કયા ગયો ? સા શુ થયું ? પછી કયા ગયો ? અને શા
 માટે ? ઇસરીસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કેણે મરાવ્યો
 હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ
 કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણુવામાં કયાથી આવી ?
 જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગ પોતાના

સરદારને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? છત મેળવવાની આજ્ઞા ક્યા સર્પી
સહાય નહિ ? સાર—જેનું લણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ
ફરક માણસની ફરજ છે.

-પાઠ ૩.
સૂર્યવશી=સૂર્ય ઉપરથી
નીકળેલા કુળમાં પેદા
થએલા

પ્રખ્યાત=નામીયા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
રિવાજ=ધારો, રીત

ભાવ=હેત, પ્યાર
બેઠા=માદી

ધારતી=ખીક, સક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધડકો=તુકસાન
બેઠ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદબ્ધીર, કળા
પાયમાલ=છેક નાશ
થએલો હોય એવો
ઉદાર=સખી
હૃદય=અત કરજ, મન
પાણી પાણી=નરમ
ઝળ ઝળી આ=આખમાં
પાણીનું ભરાઇ આવવું
ગોઠવણુ=તજવીજ
મલે=સુખે, નિભાંય
આડે=વચ્ચે
પણુ=પાંધા; નિયમ
ક્ષણુ=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જમામા

જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરે=ધીરે ધીરે પાણી
વહે તે વહેણુ
ધુ ટડો=મોમા મામ
એટલું
શૂંવીર=મહાદુર
કામગીરી=નોડરી
વીસા=મયાં
ટેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકારો
ટેક=મેસેલુ પાળલુ તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયુ કુળ હયુ ગણાય છે ? માનાપનું ક્યા
છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને બીમસીંગ માટે શું વહેમ
હતો ? બીમસીંગ તે વહેમ દૂર કરવા શુ કયું ? બીમસીંગ પાણીનું
ખાધું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાથી કયો છોકરો આપકર્મી ?
સાર—માનાપનુ મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા
માટે તેમની મરજી મુજબ આશવુ.

પાઠ ૪. | માનવું=મણુલ કરવું | ઠંઠમૂળ=ઠંડ ને મૂળીઆ

ઉપવાસ=અપવાસ; બૂ

ખ્યા રહેવું તે

વેઠવે=અમવે

વિકરાળ=મિઠામધ્ય

રાક્ષસે=દેવે

નિશ્ચય=કરાવ

વહાણે વાગે=સવાર થને

કર્ણ=નકકી ચમુ

કોપ=પુરસો, રીસ

પૂર્ણ પૂરં

ખોળે માયુ મૂકીશ=શરણે

રહીશ

આશિષ=આશિર્વાદ

વિજેગ=જીદ પડવું તે

સાગવાળે=સુખરૂપ

રક્ષા=મચાવ, રક્ષણ

મુઝાવું=મનમા બળવું.

વસમ=વચ્ચા કઠણ

આરો=અત

આગ્રહ=હડ

અવસ્થા=હાલત

વિનતી=અરજ

મહણુ=સત્તા

ઝૂરી ઝૂરીને=મનમા બળી

બળીને

નમન કયુ =મે હાથ

જોડયા, પગે લાગ્યા.

સોપણુ=સપુરત

હૈયું ભરાઈ આવ્યું=

આંખમાં આસુ આવ્યા

વનવેશ=વનમા પહેર-

વાનો પોશાક

ધારણુ કર=પહેર

મૂર્છા ખાઈ=મેભાન થઈ

તીરસ્કાર=ધિકકાર

અધર્મ=અનીતિ

ઋષિ=તપસ્વી

વિદાય કીધા=જાણવ્યા

મેશુદ્ધ=મેભાન

પ્રાણુ ત્યાગ કીધો=મરી

ગયા, સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કાણે અપાવ્યો ?
કેકયીનો કાણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા
માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમા આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજીનું
માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા છોડરા સાથે કેવી
રીતે વર્તે છે ? બધું કેવા જોઈએ ? દશરથ રામની આજ્ઞા લેવા
જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ? સ્વાર—વિચાર વગરનું
કામ કરવાથી પાછળથી પરતાવું પડે છે, માઆપનું વચન પાળવા
માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

ફકાળીઆ=જૂઝારી

પિડાતા માણસ

દુખળાંકમજોર

પેટપુર=જોઈએ તેટલું,

સુકાઈ મચા=લેવાઈ ગયા

એન્નનવરાળથી	નિરંતર=દૈનિક	અરખી=આમડીની અંદર
આજતો સચો	નાડી=નાહ	હરેબો ચીકણો પદાર્થ
કુદરતી=કૃત્રિમ મૂકેલી	ઉછળે છે=ધમકે છે	દુસ્ત=સાદ
કાયમ=ચાલુ	અમ=મામ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
મરમી માપવાનું યત્ર=	સમાન=દુસ્ત	ત્રેષુ=ઉત્તમ
ચર્મામીટર	તર=મલાઈ	જુદી જુદી વાની=જુદી
ધરી=જો દાડી પર પૈડું	સાકર=મીઠો પદાર્થ,	જુદી વસ્તુ.
ફરે છે તે, આક, આસ	મળી ચીજ	

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવા હોય છે ? દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં સાચી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમા શું થાય છે ? મરમી માપવાના યત્રનું નામ શું ? એન્નન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે ? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે ઓછાનું ? મરમી કયો પદાર્થ આધારી ઉત્પન્ન થાય છે ? અરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ આવડી જરૂર છે ? અરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ આવડી જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરના પશુ વધારે ફાપદાકારક શું છે ? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પશુ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	અંકવાટ=સવારો	અમરીઆ=મીઠું પકવનાર
આકીપાકી=કમળોર ચક્ર	હોષ=કપડો	અમર=મીઠું પકવવાની
નિસાસા=નિ.આસ	મસાતો=તોળનો	જખા

પીલતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપામીઆ છુટા પાડતા	નિર્માણ કરેલું=કરાવેલું	મટાડે છે
કાંતતા=સુતર બનાવતા	ગરજ=મનસબ	સમાધાન=ગુચવણ કે
વણુકર=વણુવાનુ કામ	મરજ સારે છે=ખોટ	ચિતાનુ મટવુ તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કેણે ને શી રીતે કીધું ? સારું—દુનિયામાં દરેક માણસને એક ખીજનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માહેલા પદાર્થ એક ખીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂતીને=રીસરીને	વાકુ ખોલી=મનકાર
મુખે=મોઢે	વણુનોલ=ધણીજ	કરી, ના કહી
વેર્યા=નાખ્યા	અન્યાય=ગેરમ્ત-સાફ	ભાળે=ગુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા
નસીખે=દેવયોગે	ધીરીને=કુધાર આપીને	માટે અરજ.
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સદગુણ=સારા લક્ષણ
વીણીશું=એક એક લખશું	આગર=મજબૂત	ચિતા=ચીકર
અલારે=હમણાં	પાખી=વગર	અટપટી=ગમરામણ
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી	ધીરેલા=આપેલા.	અટપટી=ગુચવણ ભરેલી
વિખત=આપણા, દુઃખ	નવ અલે=ન આપે	માલે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ બને કાલ.

નસીખે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યા, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ? માઇ હમણા આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબના ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કહી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો

તને ધણી આપણ પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાપ કાલે, કાલે, કાલે મતલબ કે સારા કામ કરતાં દુ ખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડો દેવુ નહિ (૭) ઉપકાર જૂઠી જઘને આપણુ ખરાબ ક્યું હોય અને આપણને દુ ખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશુ ? બાપ હમણાં આજ ને આજ. (૭) પણ ગેરમનસાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને. મનમાથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવુ હોય તો ક્યારે લડવુ ? બાપ કાલે, કાલે, કાલે, (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વખરે દુ ખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાપ હમણાજ આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાકું બોલે, અને સાસુ પણ જુએ નહિ તેવા, માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાપ કાલે, કાલે, કાલે, (૬) સારા ગુણના ધણા કામો કરવા છે પણ વ્યવહારમા વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવા ? બાપ હમણા આજ ને આજ. (૭) કોષ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુચવણ બરેલી પોતાની મેળે મનમા આવે તો તે મનમા જઘને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાપ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સાર—સારાં કામ આજેજ કરવા અને નહારા કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારા કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	પારખ્યુ=ઓળખ્યું	સાધુ
અવલોકન=ચીકંતપાસ	કેણી મેર=કંઈ તરફ	ઝાડો=ઝડતી, તપાસ
ખોડુ=ચમડુ	જવાહીર=કીમતી રત્નો	તપાસ=શોધ
લાંબુ=પીઠપર મૂક્યું	(હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)	સાક્ષી=સાહેબ
ધારી ધારીને=તાકી		જાદુગર=જન મંત્ર કે
લાંબીને	કીરી=સાંધ, મુસલમાન	અજાએખી ભરેલા

ખેલ કરનાર; ઇશમી	હોય એવું	વાળ કરતી
સમ=શિક્ષા	આજુ=યોડું	વેરાય=કચ્છ છુટા પડે
નવાઈ=અચરતી, અચંખો	લગડું=ખોડું	હોળાય=છત્રકાય
જમડું=જમ	અનુમાન=વિચાર કરીને	શાખાશી=ધન્યવાદ
મમ=માણુ	અટકળ કરવી તે	ફેર=નફાવત
કાણુ=એક આખ કુટેલી	અમણુતી=મણુમણુ અ	ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું ? ફકીર યુનેમાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી ? રાખએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો ? આર—હરેક માણસે હરેક વસ્તુ ખરાબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯	અલામણુ=સિદ્ધારસ,	રીતમાન=થાલચલગત
અલામણુપત્ર=સિદ્ધારસ-	ભાગવગ	ઓગગી=વહાવી
નો કાગળ	લાયકી=લાયકાત	ચોકસ=સાવધ; સમાજ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર	લૂછી=સાફ કરી	લઈ વર્તનાર
ખોળ=રોષ	જાજમ=જડું બિહાનું	કાળજીવાળો=ખતીસો
વર્તમાન પત્ર=ચાલતા	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ	ધક્કા=હડસેલા
ખતના સમાચારનું	સ્વચ્છતા=ચોકખાઈ	પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
છાપુ, ન્યુસપેપર.	દીસી=દેખાઈ, જણાઈ.	ચાંત=ધીરજવાળો
જાહેર ખબર=છપાવીને	વિચારવત=સમજી,	લક્ષણુ=ટેવ, આદત
ખબર આપવી તે	સ્થિતિ=હાલત, દશા	મરોડદાર=સારા વલણ
પસંદગી=પાસ	વિનય=નમ્રતા	વાળા
મહેરખાની=કપડા	સંબંધતા=સંબંધ	રેતકાની=રેતી બરવાનો

ખડીઓ

પુસ્તક=દેખીતુ

સાવધ=હોશિયાર

તોલ=પરીક્ષા, વુલના

સવાલ—ઘેડીઆને શાં કેટલા હમેશ્વારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઇએ ? લખાણ કેવું જોઇએ ? જે હમેશ્વાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બહામણુ પત્ર હતો કે નહિ ?

જવાબ—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતા પહેલાં તેના બહામણુપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતા તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

પર્યત=સુધી

કાઢવી તે

ગુજરી ગયા=મરી ગયા

બાપણુ=બોલવું

કઠી=ડોકમાં પહેરવાનું

સ કટ=કુ ખ

ગુમાસ્તો=મહેતો

જોનાનું ધરણું

ધરણામાં=ધરણાં વગેરે

અદેખાક=ઝેર, કીનો

વીસરી=મૂલી

વેચી સાટી=વેચી કે

વિરહ=સાસુ, ઉલટું

ફળદર=ગરિબાઇ

બહો કરી

કસોટી=તોલ, પરીક્ષા

ફિટાડીએ=મટાડીએ

સાધન=સાહિત્ય

સોદો=માલ, સામાન

બોધ=ઉપદેશ

સમયે=વખતે

બાવતાલ=કિંમતની

સત્તાન=ઠોકર

હથમે=ધ ધે

પડપુછ

મિલકત=માલમતા

નિહગીપર્યત=મરતા સુધી

સ્વાદારગી=છુપી ઢાલાવી

વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની યાદીથી શેકના મનપર શું અસર થઇ ? શેડે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કહ્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ સાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બહો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=નિઆનો

વહેવાર

દરવેશ=દરતો ફકીર, ઐક	નામીયો=પ્રખ્યાત	અશક્ય=થઈ શકે નહિ
જગ્યાએ રિચર નહિ	બદમાસ=હરામખોર	એવું
રહેનાર ફકીર	સખ્યાબધ=બહુજાન	મુસ્કેલ=કંઠણ, અધરું
ત્યાગ કરીને=તજીને	લૂંદાટ=માર મારી લૂટી	ટાય=શિખર
તાણુ=તમાશ, ખોટ	લેવું તે	ખોળે=માર
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	પવિત્ર=શુદ્ધ	કદ્યાણુ=મલુ.
એકાંતવાસ=એકાંતમા	દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ	લૂટ=ખુલ્લો રીને માર
રહેવું તે	ચલમત	મારીને લઈ લેવું તે
સારવાર=ખરદાસ	ધર્મિકપણુ=ધર્મ પ્રમાણે	દરમાન=ફુકમ
આખરઅવસ્થા=અરવાનો	ચાલવું તે	માથે ચઢાવી=કપુલ
વખત	અમર=અચળ, કાયમ	કરી
દિલાસો=ધીરજ	રસ્તો=રૂપાય, દલાલ	વર્તણુક=ચાલચલત

સવાલ—દરવેશની નામના ક્યાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલા માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશ ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો ? સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	ચાય તે	કડક=સખત
ખોટા=જુઠા	ઝોડઝડપથી=જૂતના	કરડી=સખન; આકરી
અમાની=સમજણ	સપાટમા આવવાથી	અમારા=સળગતા મેચલા
વગરના	અરસામ.=દરમિઆનમા	ઉંધો=અવળો
ધારે=માને	જીવ ભમી આવ્યો=	ઘોટી=વગી
ભૂત=મરી ગયા પછી	ચકરી આવી	મદવાડ=રોગ
કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ	અપટી અપટી=જરાજરા	પ્રયોગ=અચૂક કાવન

વડ કંઈ કરી બતાવવું તે; અખતરો	ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય	જીમતીથી=તદર્પારથી; મુક્તિથી
ચીસ=ખરાડા	ઉતરી જાય=એ સ્વાદલાગે	મિનાશવાળી=એજવાળી, શરદીવાળી
સોડે=પીમળે	કસર=ખામી	

સવાજી—વહેમી લોકોમાં કંઈ કંઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાધે છે ત્યારે ચાળી સાથે વાડકો ચોટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાધવાથી રોમ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ જમડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું જમડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩.	છે તે	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
નજરે પડે છે=દેખાય છે	બોપાળું=પોકળ, જુઠાણું	મછા=ધ્રુવ
ઝેકાઝેક=ઝોચિતુ,	ડાકણુ=ખરાબ નજરની	મછાજૂત=મનની ધ્રુવ
ઝેકદમ	ઢી, જૂત ચઝેલીઢી,	એજ જૂત
મૂઠ=ચોટ	ચુડેલ	શકા ડાકણુ=વહેમ
જીવ=જીવાત,	અળા=નિશાની	એજ ડાકણુ
સળો=જીવાત, જીવડાં	મસાણુ=મુડદા દાટવા	કહેવત=કહેતી
અદાતત=દુરમનાઈ, વેર	બાળવાની જગા	વશીકરણુ=વશ કરવાની
જીવો=જૂન કાઠનાર	કુડું=ડાળાં પાંદડાં વગરનાકોલા ઝાડનું થડ	વિધા
ઉતાર=ધાન્ય વગેરે	ધડકે છે=ધમકે છે	શુકન=ધાર્યુ થવાના
જૂત પ્રેત કાઠવા માટે	શોરખકોર=જુમાટ	ચિહ્ન
માથે ઉતારીચકયે	વીગત=ચાત	અપશુકન=નઠારા શુકન
મૂકવામા આવે		તપાસ=શોધ, ખોળ
સવાજી—અકને મૂક	મારેલી કમારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળમાંથી	

ઝોઝાઝો શા કારણથી પડી જાય છે ? બુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે ? ઘેરાઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણ કાઠે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમા કે ગામમા બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માને છે કે ખોટા ? ખોટા માને છે તો તેના કારણ સમજવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુકન એ શું છે ? સાર—કોઈપણ જ્વતનો વહેમ રાખવો નહિ વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે. સમજુતી—ઝેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયુ ખસી ગયું (ઐટમે સહેજ અવાજ થયો) તે આભણી કુતરે બસવા લાગ્યું તેથી (ત્યાં ધણા માણસો એકઠા થયા) ત્યાં ધણેજ અવાજ થયો તેમા કોઈ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો, એવી ખોટી વાતને લોકો બ્રાહ્મીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે બાઈઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪.	અધાયલા દીપાં	દીંગમૂઠ=તાનુબ
તામઁછેડો, અત	હિમ=ધણી ટાઢ	દીમ યધ જધએ છી-
અપાર=પાર વગરનું	ધરતીકપ=જમીનનું	એ=અક્ષર કહ્યું કરતી
વાવાઝોડુ=પવનનું	હાજરુ તે	નથી
તોફાન	જવાળામુખી=મળતા	છેવટ=આખર
તૂટી પડશે=નીચે પડશે	મોવાળો	અનત=પાર વગરના
કાટક=કડાકા, મડમડાટ	આનહકારી=પુશકારક	ધોડા=મોટી છોળો
ચિરાધ=દ્રાટી	મદ મદ-ધીમો ધીમો	મોજા હિતરી જાય
બય કર=બિહામણ	નિરતર=હ મેશાં	ઐટ થાય
ખનાવ=ખીના	માફક=અનુકૂળ	છાયા=પડછાયો
અતિદ્રષ્ટિ=ધણો વરસાદ	અદ્ભૂત=નવાંધ જેવું	સ્વપ્નવશ=સ્વપ્ના આવે
દ્રો=મોર જેવાં પાણીના	અમહારી=નવાંધ જેવું	એવી સ્થિતિ

આત્માભવ

[આળીઆમાંથી=શરીરમાંથી]

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યા છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી આવે છે ? ભયકર બનાવો મળ્યાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

પાઠ ૧૫.	બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો	અમુક=હરેક; ચોક્કસ
સત્તા=મળ, શક્તિ	સમર્થ=જોરાવર	આધાર=આશરે
વિસાતમા=મણ્ડતરીમા	કાર્યો=કામ	હેતુ=મતલબ
અમલ=ફુકમ	ખાતરી=બરોસો	ઋતુ=મોસમ
ઇન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન	બ્યાપી=ફેલાવેલો	નિયમમર=મુકરર કરેલા
અને કર્મ થાય છે તે	સર્વ શક્તિવાન=અધી	વખતે
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાત્ર છે	શક્તિવાળો, બધી વાને	ન્યાયી=ધનસાચી
જેમકે આખ, કાન,	પુરો	દવાણુ=દવાવાળો
નાક, જીભ, આમડી,	સર્વબ્યાપી=અધે ફેલાયેલો	આગેઅત્ત=દુરસ્ત
કમેન્દ્રિય પાત્ર છે જેમકે	સર્વજ્ઞ=અધુ જાણુનાર	સોસવુ=ખમવુ, વેઠવુ
મો, હાથ, પગ, ઉપરચ,	આપોઆપ=પોતાની	પાપ=ધરતી આગાથી
ગુદા,)	મેળે	ઉભટુ કરવુ તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોના અનુભવ આપણને સાચી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઈ કઈ ? આ બધી જગતની રચના કોણે થઈ છે ? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર સાચી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વબ્યાપી અને સર્વજ્ઞ સાચી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાધ્યા છે ? જગત ક્યા જે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોના નામ

કહો પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો ? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શુ ? કષ્ટરી નિયમે પાળવાથી કળ શુ ? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વસુસમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવઙ્ગેતાનપાદના પુન	માઝ્યા મેહઙ્ગેપ્તો	પરવરીઙ્ગ્યાલી' નીકળી
નિસાસેઙ્ગઆશા ભગ	વરસાદ	અપરાધઙ્ગુનો
થયેથી જીવને જે	તમદેશઙ્ગતમારા મુલકમા	મદમતિઙ્ગએછી અકકલ
અકળામણુ થાય છે તે	વેશઙ્ગદેઆવ	દુભવ્યોઙ્ગનારાજ કીધો
વિભાસેઙ્ગવિચારે	લીલાઙ્ગઆપ્તાદ	સાધઙ્ગસાધુ, સજ્જન
કેરોઙ્ગછટ્ટી વિભક્તિનો	લીલારાજઙ્ગઆનાદ રાજ	પરહર્યાઙ્ગતજ્યા
પ્રત્યય “નો”	ભોગવોઙ્ગવ્યલાવો	ગૂઢઙ્ગવિ ટ, ગિહામણુ
રાજીઓઙ્ગરાજ	સોયઙ્ગને	વિકાળઙ્ગભયકર, બીક
રાજ નઙ્ગરાજ	વચનઙ્ગમોલ	લાગે એવા
નરપતિઙ્ગરાજ	સધીરઙ્ગધીરજવાળા	કિરણુઙ્ગસીધી લીટીમા
સુણોઙ્ગસાંભળો	નયણુઙ્ગઆખોએ	પડતો પ્રકાશ
પૃથ્વીપતિઙ્ગજમપતિ,	વહેઙ્ગરેસો જાય	સચ્ચુઙ્ગઅધુ
રાજ	નયણુ વહે અતિનીરઙ્ગઅ	નીરખુ ઙ્ગનેઉ
હેડેઙ્ગહેડામાં	અમાથી ધણા આસુ પડે	અજસુતઙ્ગાદ, બહાન
નમાયઙ્ગતેવાય નહિ	વદેઙ્ગખોલે	ના પુત્ર
ધરોઙ્ગરાખો	રૂદેઙ્ગમનમાં	શૂપત ભણીઙ્ગરાજ પ્રત્યે
પ્રજાઙ્ગરૈયત	ટાળોઙ્ગઅટાડો	કુળઙ્ગવ શ
કદરઙ્ગપેટ	દયાળઙ્ગદયાળુ	ઉદરેઙ્ગપેટે, કુખે
મેહઙ્ગવરસાદ	સચ્ચર્યોઙ્ગમયો	નગરઙ્ગમુલક
	મદમતિઙ્ગમુખાંધ	અયાસઙ્ગરહેડાથુ

અરજી આપીને પાપી / નીરખેજીએ | સૂરજલલૈ=માર્થક થયા
નિરાકિનચરાન દહાડો | તન=સરીર | તારજલાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તુ પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શુ દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હું રાજા, તમે સામ્રાજ્ય, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હેડામા આસ પશુ માનો નથી ?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનુ પોષણ કરો છો, તમારા દેશમા જેવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વારને રાખો છો ? (૧) તે આખા રાજા ભોમવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યા તોપણ રાજાની આખમાથી ધણી આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો મારો છોકરો જ મલ્લમાં મર્યો છે, તેથી મારે મન ધણુ દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો (૩) મે બહુ મુખાંત્ર કરી તેથી બાળક વનમા જતો રહ્યો, મે જોઈ બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનુ મન નારાજ કર્યું, એવો મે ગુનો કાઢ્યો છે. (૪) એ કારણથી મે બધી મોજમઝા અને સુખના સાધન છોડી દીધાં, તેથી મે નિસાસા નાખ્યા આ મને ચિતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જગલ કરશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનુ મો ધણું કામળ છે, એટલે જ ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેકશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેકશે ?) મારે બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે મર્યું. તેથી હું નિસાસા નાખુ છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઈ, રાજાનાં એવા વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ

રાજા પ્રથમે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વચ્ચમાં ધ્રુવ જન્મ્યો. તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) બ્યા ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે ચહેરને, અને ને મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને દ્રુવની સોજત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી આસે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) તે પક્ષીને અને જમણને ધન્ય છે, કે રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારું જીવ્યુ સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.	રહેસો પાથર	બડમડાત=મકવાટ
આગબોટ=વરાળથી	માખડુ=મોટું કાણુ	સાહસ=અવિચરી કામ
ચાલતું મોટું વહાણુ	કપ્તાન=આગબોટનો	ડોલ=સંઠ ચલાવવાનો
વિદ્યાપત=જ્ઞાન	વડો અમલદાર	ચામલો
ખાસ=મુખ્ય	વીર=બહાદુર	જળચર=પાણીમાં રહે-
ખલાસી=વહાણુ ચલાવ	અવકાશ=વખત	નાર
નાર	ગડમડાટ=પ્રમાટ, શીર-	કરજ=ધમ, ભર્તન્ય
એક દર=મુશ્કે	બકોર	અમર=કાયમ; અસળ
બરદરીએ=દરીઆની	પડધમ=એક વાજન;	માદગીરી=નામના
અધવરે	દોલ	કીર્તિસ્તબ=માદગીરી
મુસાફરી=સફર	તુતક=આગબોટનો આ-	રહેવાને માટે ઉમેા
હકારવામાં=ચલાવવામાં	મલો ઉપલો ભાગ	કરેલો અચુતરનો
મપાટી=ઉપલો ભાગ	હઠ મનથી=પાકા વિ-	ચામલો
ખડા=પાણીમાં હકાષ	ચારથી	

સવાસ=આગબોટમાં બધું મળી દેરલા માણસો હતાં નહીં

આવી પહોંચ્યા એટલામાં થું થયું ! કપ્તાને ને હસકરના અમલદારે
થું થયું ! કેટલા બચ્યા ? બળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખડાસી અને
સિંધાપએનું નામ સાથો અમર રહ્યું ! એમનું નામ અમર રાખવા
માટે કોણે થું કરાવ્યું ! સાર—દરેક માણસે પોતાની દરબ ખરા
અંતઃકરણથી બચાવવી.

પાઠ ૧૮.	અભયપ તરહતો=નવા	આજીજી=કાલાવાયા
દરતો=ચોમરદમ	જોવો	કળી=રાળયા રાળી
કાટ=ત્રોથી બાધેલી જીંથી	હાડાને અ ને=સાને	લોડી
ભડી મજબુત દિવાલ	યજુતર=યજુવાતુ કામ	પક્ષમી=ભદુગર, મંત્ર
કામેત્રકડોશિયાર	મેહ=ધુપી વાન	ભયનાર
મિસ્તરી=મુખ્ય હડીઓ	હીમત=યુક્તિ; તદબીર	નિર્ભય=ભય વમરનું
કે સલાહ	મેહકે=મુકામે	સ્થાન=કોઠાથું
સુલતાન=મુસલમાન	પક્ષમ=ખડુ	પ્રભુલાત=વચન
રામ;	મેહકે=નકલી; જરર	

સુવાણ—અહમદશાહ કોણ હતો ! તેણે થું સહેર વસાવ્યું !
કાટ બંધાનો હતો તે પાછો હબડી શા કારણથી જનો હતો ! હબડી
જવાતું કારણ સુલતાનના ભયવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે થું થું !
માણેકનાથ કોણ ? અમલવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યા છે ?

પાઠ ૧૯.	અંકુ અવળુ=ખુદુ	પદ્યુદિ=પારી બુદિ
પ્રમાણિક=વાજખી રીતે	બ્યામવટાવ=બ્યામુ વગેરે	તરતગી=તરતજ
આલનાર	વટાવ=નુકસાની લેવી	દુવાનો=ખુદ થનો
કંટાળો=તિરસ્કાર, ત્રાસ	અથવા આપવી તે	અમે=એ
નાચ કાણું=લેણદેણો	દરતર=ચોપડા	મનીઆ=વાણીઆ
હિસાબ	ખિત=હુખી, દીલગીર	ચલ બે=અસ્થા આલ

ખતા=ખાદ	આપુક=આપખો	પામળ=મૂખ
કીધર=કયાં, કયે ઠેકાણે	ફરવી તેળ=ચાલ ફેરવ	કરનો હરનો=કારભારી
આનાકાની=કા ના	જીસકુ=જોતે	સાખ=આપર, વટ

સવાલ—જમને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ થી ખીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે મળ્યો ? થોડીવાર પછી ખીનો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઝો વાળીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને કમાઈનું શું ફળ મળ્યું ? સાર—કોમ્પેને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ, કોમ્પની મસ્કરી કરવી નહિ હમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.	નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાવુ=મેળ ન રાખવો
ખર્ચ કામ=વ્યાજખીગામ	ચીતરેશે નમુનો	શરમ=માન, સંદે
છાતી ચલાવનાર=હિમ-	મસ્કરી=મજા	હાસી=મજાક, મસ્કરી
તવાન	દાખનો=હિસાબ	છાપ=અસર
કાને=સાંભળવાને	નિદા=કોઈનું જુકું ખો-	ચાહે=ધરૂં
આર=મમરકાની નીચે	હવુ તે	ચાલ=રીતભંગ, વર્તાણક
લોહાની પાતળી સળી	મોટું હતરી ગએલું	કજીઓ=કાસ, ટંટો;
હોય છે તે	ઝખવાએશે	ફિસાહ
અણુમનાવ=મે બનાવ	કસુર=વાંક, ખામી	બૂલ દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જ્યાનદને જીવણરામ યુનીકાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણુમનાવ થવાનું કારણ શું ? એમા વાક કોનો હતો ? જ્યાનદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા. સાર—હમેશા વાજખી રીતે ચાલવું કોમ્પની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧, / વિંકમાજીતજીતાય નહિ એવો વિંકમ

અનુત્તમનુતામ નહિએવે

મેવાડ=ઉદેપુર, (૨૪૫-
સ્તાનમા છે)

હદનહારી ટેવ

બ્યવસ્થાગોડવધુ

પટાવનોરાજમના મુખ્ય

સરદારો

હાર મારવુ=શ્રવ લેવો

ધાવ=ધવરાવનાર બાધ

કાવો=કક

રજીવામ=રાણીઓને રહે-

વાનીજગા; જનનાખાનુ

યોજવા=કરવા

બાળહત્યા=બાળકને

મારી નાખવું તે

નિર્દોષ=મીનશુનેમાર,

અપરાધ વિનાનો

દયાજનક=દયા ઉપજાવે

એવા

પીમળુ=પોચું થયું;

દયા આવી

ખાનગી=કૂર નિદંબ

ચણુ=ખાન, હાકીકન

કકપત=ધણુ રાતું

કકળવું ને: રડારોળ

રાજબકત=વફાદાર

કકણુ હેયુ=દયાવમરનુ

મન

હમમ=વાળંદ

આશરો=મદદ, સહાયતા

મળ=તપાસ, પતો

રક્ષયુ=સંભાળ

શ્રમ્યુ=જાગી

સાર્થક=સફળ

સર્વસ્વ=મધુ

સપુરત=સોનાય

અર્થાત=દેસાય, પ્રતરે

પરિશ્રામ=ફળ; ઉવટ

હદવાળી=બાખર કરી

પાનુ=એક જાતનું

કીમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? હદેસીંગ કોનો
છોકરો ? હદેસીંગનો શ્રવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું ? હદેસી-
ંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો ? પન્નાએ હદેસીંગને કોને સોંપ્યો ?
શેડે હદેસીંગને રાખવનું કારણ શું ? સાર—માપણી ફરજ અરા-
અંત-કરણુ પૂર્વક બળવચી અને તે બળવનામા પાછી પાની કરવી નહિ.

પાડ રર.

ધલાકો=ચણા જિહ્વા,

એજનિસ અને સરથાન

મળીને થયેનો મવન

રના તાપનો બ્રમ

સૈધ=સો વરસનો કળ

સુપાની=મુઘન ફેરનાર

મફતવ=પેપરવા

ખડક=પાણીમાં ઢાકાએ-

લો પદ્ધત

નિશ્ચે=નકી, નિરાવાર

મયવાન=કિમવાના

દરદે=મનમુગો, વિચાર

નીમ્પે=નીમાણુક કીમી

યુક્તિ=તદ્ભીર, કળા,

હિંમત	જાતી ભરાઇ આવી	કલ્પદિમઃ મહિત
સપ્ત્યમશ્વતરી	રડવું આવ્યું	હડસેલી મુકયોપકરે
માન્ય રાખીકમુલ કરી	ઉત્તરજવાળ	મારી ફેડી દીધો
ખેતને જરથે મયામરી	કમુલ કમુલમન્યું	બધુભાષ
મયા	સંસાર માડયો નથી	ધર્મફરજ
આજીજીકાલાવાલા	બેરી પરપયો નથી	બધુધર્મમાધ તરીકેની
રાહવાટ, વાર	કોડહોસ; હમંગ	ફરજ
ફરમાયુ	નિયમફરાવ	સહીસલામતસુખરૂપ
એકલદોહલએકલો	બાઝીવળગી	યોજનાઝોઠવણ
ચિતાફરીકર, ખાસ્તી	આમલહલક; કાલાવાલા	

સવાલ—ગોવા ક્યા છે ? ગોવામા હાલ કોતુ રાખ્ય છે ? પોટુંગીઝ ભોકો ક્યાના રહેવાસી ? વહાણુ સાથી ખડક સાથે અથડાયુ ? ખારક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કમાને શુ યોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં ફોતુ નામ નીખ્યું ? તે પાણીમા પડયો કે નહિ ? નહિ પડવાતુ કારણ શુ ? એના બાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—માઇએએ એક બીજપર હેત રાખવુ જોઇએ.

પાઠ રડ.	અદેખોખીજનુ સાર	દિનપરદિનફરરોજ
ચિત્રશાળાચિત્ર શીખ-	જોઇ બળે એવો	હરિદાસખરોબરી,
વાની નિશાળ	સમાનખરોબર	નકલકેતારો, કોપી
ચિત્રકમી	કીર્તિઆખર, માન	બળિએલખીજનુ સાર
હપરનાકપલા	કલકએમ, બદો	જોઇ મનમા બળે એવો
ચિત્રગાળાચિત્રકામ	અનેકએકથી વધારે,	વખોડવુખોડ કાઢવી
એકકેઉત્તમ, સૌથી સરસ	ધણા	વડાઇખેટાઇ, માન
તોલેખરોબરીમા	મખોજી વાતો	મમાજીખીઆવણુ વહ

ગોકળ આઠમ;	બાળા=બોરી	ચિત્રકાર=ચિતારી
કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ	સાખી=ખમી, સહન કરી	મેદરકારી=મેપરવા
અદેખાઇ=છર્પા, વેર	શોભા=પ્રમસૂતી	ઉનોજન=પ્રદિ, મદદ
પચ=પાચ કે તેથી	આત થયુ=નિરાત વળી	ઉ-તેજનદાખલ=ક-તેજન
વધારે માણસની મ	દશા=હાલહવાલ, વલે	માટે
ડળી, વાધો પતાવનાર	રૂઝરૂઝજીર	અભિપ્રાય=વિચાર, મત
લવાદ	પીછી=ચીતરવાની કલમ	નિરાશા=નાઉમેદ
કળા=કુતર, કસમ	છુપી=છાની, ગુપ્ત	વીલે મોટે=ફિક કે ચહેરે,
હર્યો=ડેપના કાધી,	પીછી છુપી ન રહે=	જખવાણો પડીને
ધાર્યો	કામ જણાઈ આવે	અદેખાઇનુ મા બાળા=
ટાપુ=મેટ	કરાવ=નિશ્ચય	અદેખાઇ ન કરો

સવાલ-ચિત્રશાળામાં શુ શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણુ હોશિયાર હતુ ? એની હોશિયારી જોઇ કોણુ અદેખાઈ કરતુ અને કોણુ તેની બરોબરી કરવા પ્રયત્ન કરતુ ? ત્રિજીવનની આખરને કલક લમાડવા માટે કોણુ શી યોજના કાઢી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખખર ચોડેલી હતી ? હરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યા ? કોનુ ચિત્ર સૌથી સાર હતુ ? ઇનામ કેને મળ્યુ ? એ ઇનામના રૂપીઆ કેને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ? સાર—જે પોતાનુ બહુ આહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિશાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૧૪.	સ્નેહ=હેત, પ્રીત	કુવાચ=નકારે વચન,
સુવાક્ય=સાર વચન;	સદેવ=હમેશા	નકારા બેલ
સારા બોલ	વચિ=વચે; શાય	શાયિજમળી, શાય

વિવેકસલુકાર્ષ, ડહા-	ધુડ=ધુડ	પાયમાલી
પણ, સારા નરસાનો	ઉચારતુ=બોલતુ	છરા=મ દુકમા ભરવાની
વિચાર	ભણી=સારી	ગોળી
આણી=લાવી	મક્કાદ=મનમનસાઇ	ઢેદ=ધા, જખમ
ચાર=માઇ	"પુરાદ=નઠારાપણુ, વેર,	સજે=માલમ પડે
ઉચાર=બોલ, શબ્દ	દુશ્મનાઇ	કાપ=ધા, જખમ
વિશ્વ=દુનયા, જગત	અમૂલ્ય=કીમતી, જેની	રજે=મટે, સારો થાય;
વખાણે=તારીફ કરે,	કિમત થઈ શકે	નવી ચામડી આવે
સ્પર્તા કરે, માન આપે	નહિ તે	કોઠી=મોટી મરણી
કાંત=આગર	મૂલ=કિમત	મટે=સારી થાય
જનો=માણસો	લગાર=થોડી	તોપ તણો=નોપનો
પડે=હલકે દરજે ઉતરે,	પળી=ચાણુ	ભડકો=અવાજે
માનખાઇમા આવ,	ર=અરે	હવા વિધે=હવામા
પહાં ચાય	માનવી=માણસ	હડકો=પડ્યો, મામો
ચડે=મોટા દરજે આવ	વણુ મૂંચુ=લખ્દ મોલ્યે,	અગાજ
સુખી ચાય, ચઢતી ચાય	મળા પડ=ગળી જવાય	નાણી=ખેચી
વડે=ધા, થકી	થુ થુ=થુડેથુડ	રહો=મોલો
પ્રજા-લોકો, રૈયત	વિમસણી=પસ્નાશો,	વજુશો=મગડશો
પાળે=પે, ધે	ઠીંગીર થશે	ભાર તોલ=માન; આ-
	હાણી=તુ સાન, ખરાબી	ખર, વક્તર

પાઠ ૨૪. વિચરિને બોલવા વિધે.

સાર વાક્ય બોલવાથી હમેશા પ્રીતિ વધે છે, નહાર વાક્ય બોલવાથી હમેશા ઠજીઓ થાય છે, માટે હે બાઇ મનમા જરા સલુકાર્ષ લાવીને જે બોલ બોલા છે વિચારીને બોલો. (૧) આજે વાક્ય બોલવાથી

આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહાર વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આગર જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જીએ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામા પણ નચિતે સમ્ર શત્રુ નથી, એજ બોલતુ કારણ જાણુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સાર બોલીને) ભાઈ બલામન સામ્ર મેળવ નહારી જીભથી (નહાર બોલવાથી) લોકો નહાર બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો હોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નહાર બોલે છે, તે માટે (૪) સાર વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ધી આપશે, અને જેની કિમત ઘણી હશે તેની થોડી કિમત લેશે, પણ નહાર વાક્ય બોલવાથી કામ્ર આગળ પાણી પણ નહિ પાય, માટે (૫) અરે માણસ તુ મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુકેલુ થુક ફરીથી ગળાતું નથી તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેચી લેવાનો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પરતારો અને નુકસાન થશે, માટે (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહાર વાક્યનો ધા કદી રચાતો નથી, (ને બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કાઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ, માટે (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજે હવામા સપાટાનુધ આજ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેચી શકો ? મતલબ કે ખેચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બમડે નહિ કલપતરામ નિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫.

| સન્યાસીજ્ઞાનજ્ઞ સહુ ધ્યેયો હોય ને

પ્રવાસે=મુસાફરીએ

સધ્યાકાળે=સાજ

નગર=શહેર

સરકારવાડો=રાજકુટુંબને

રહેવાની જગા

વ્યાધિ=વાધ

અર્થ=આમડું

વ્યાધિઅર્થ=વાધનું આમડું

આરામ=વિસામો

રાજવાડો=રાજકુટુંબને

રહેવાની જગા

જાન=મમજ; અકલ્પ

માર્ગે=રસ્તે

બોચી=ગરદન

એકાએક=એકાએક, એકદમ

એકદમ

મરજ=શોરખકોર

સ્વામીજી=મુરખીજી

મુકામ=વાસ

પરતુ=નોપણ્ય

કંથરકૃપાથી=પરમૈશ્વરની

મહેરબાનીથી

સવાલ જવાબવાદ=

વિવાદ

સબધ=ખાખત, વિષે

અત્રે=અહીંયા

સ્થિર=કાયમ, અચળ

બેદ=તકાવત, ફેર, ફરક;

આસન=એસવાનું

રાતવાસો=રાત માળવી તે

સવાલ—સન્યાસીએ કયા મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કાઢ્યો ? સન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?
સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

૫૩૨ રફ.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી

લોકોની હાલત તપા

સવી તે

વેશે=પોશા થા

મઝે દા=સારા છે

અએ=એ

તેરા અશે=નારે આશે

માર ડાવીએ=મારી

નાખજે

પાકર=મહત્તી ધર્મને

મોધ કરનાર

રૂપદેશ=મોધ, શિવામય

ભાષણ=વ્યાખ્યાન

પુરાણ=કથર સબધી

વાત વાચનાર

કથ=કથર સબધી

વારતા

કુલાગે=મમજર થયો

વાણી=બોલ

રસ=તહેજત, સ્વાદ

ઝાત=શ્રી સાબળનાર

આસુ ધારા વહે છે=રડે છે

ભાવિક=અકાળ, આ-

સ્થાવાળા

કેમળનાજીવક

શીકા પડી ગયા=ઝાખા

પડ્યા, મો ઉતરી

મયુ; ઉઠાસ થયા

વતન=મગીર

હક=માલગી, દાવો

હસ્તાવેજ=પત્ર; લખત

મગીર=કન્યાનામમાં મળેલી

૨૫

જમીન	મહેરમાની રાખનાર	કાયમ કરી આપ્યું=ખ.
જપત=કપજ	તાપાપતરા=ત.અપત્ર	હાલ રાખ્યું; મજુર
બદેનવાજ=મરીઅપર	પ્રસન્ન=ખૂશ	કીધું; કપુલ રાખ્યું

સવાલ—અકમર બાદશાહે નમરચર્યામા શુ શુ જોયું ? રાજાએ નમરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની જાગીર શા માટે કપુલ રાખી ? પુરાણી ચાથી કુલાયો ? પાછળથી પુરાણી ફિક્કા કેમ પડ્યો ? સાર—રાજાએએ—અમલદારોએ વેશ બદલી નમરચર્યા જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૭.	નિદ્રાજીવ	બજે=મજન કરે
દુઃખ=આપદ; સકટ	રનામી=ધણી	સા'ય=મદદ
આણીએ=ઢાલીએ	હરી ગયો=ઢાની રીતે	અર્થ=કામ
ધટ=સરીર	લપ ગયો	સરશે=થરો
ધડીઆ=મનાવ્યા	મસ્તક=માથાં	બીડ=સકટ
ટાળ્યા=મટાડ્યા	છેલ્લ=કપાલ	સમર્થ=સમાર્થ
નવ ટળે=નહિ જાય	લુટાણી=લુટાલ	અતરજમી=મનની વાત
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાત્યુ	જાણનાર, પરમેશ્વર
જડીઆ=વળખ્યા	બોલનારો	બાવટ=દુઃખ; જાળ
મખ્યા=મટકયા, રખડ્યા	નીચ=હલકા	બૂધરે=પૂઠરી ધારણ
ભોગબા=ગુમાબ્યા, ખાબ્યા	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે, પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે સરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઇનું મટાડેલું મટવું નથી. કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને હમયતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અમે વએ જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ

એવા જન્મજન્મમાં રખડ્યા, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ
કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ
વેઠયો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ, માટે (૩) સીતા જેવી
સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લઈ
ગયો, તેથી સતી ધણુ દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા
જેને મદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણુના દસ માથા કપાઈ ગયા ને બંધી
લક્ષ્મણાજી મૃત, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને
તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યા પાણી ભર્યું
(મતલબ કે મનુરૂં કરી) એવા ધણુ દુઃખ પડ્યા, માટે (૬) જુઓ
ધૃતરે આખા ધણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણુ
કામ પણ થશે એવું સમજીને ધૃતરતુ ભજન કરો, તે મદદ કરશે,
માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદ પડી ત્યારે તેમણે ધૃતરને યાદ કરીશ,
ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ધૃતરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદા ટાળી,
માટે (૮)

પાઠ ૨૮૦	અદરનદી કે દરીઆ	લાગલુજ તરનજ
જિદગી સુધીનમરતા	કિનારે આવેલુ શહેર	તાલ=દાવ, લાગ
સુધી	કે જ્યાંથી ધણો માલ	ઝિત્તાનો=ખમાનો, વેકાતો
સોદા=માલ	આવળ થતો હોય તે	મરાસીઓ=ધનામી જ-
મટકતો=રખડતો	રાન=જા મલ	મીનવાળો રજપુત
ભાવ=કિ મત, મૂલ	પડપુછ=તપાસ	કરમરીને=કાલાવાલા ક-
રકઝક=તકરાર	મહત=વગર પૈસે	રીને; આજીજી કરીને
મજલસ=મુસાફરી	ટંગાઇ=લટકાઇ	પછડાયા=અફળાયા
હેરાન=દુઃખી	પાઠ ૨૮૧	અતિશય=વણો
મણે રસો=ધણે કેમણે	સોદામર=વેપારી	ભોબે લક્ષ્યુ ગયજ

લેભ કરવાથી આપર	નવનહિ	જમદીરી=પરમેશ્વર
ભય	તુમિ=સતોષ	કરણા=મહેરમાની
સરિતા=નદી	તણી=ની, કટ્ટી વિભ-	ધટુ=લાયક
નીર=પાણી	કિતનો પ્રલય	છતુ=સીલકમાનું
સિધુ=દરીઓ	આશ=આશા	પાસનુ=પાસેનું
સમાય=સમાવેશ થાય	અતરમા=મનમાં	ખોય છે=ગુમાવે છે
પૂર્ણ=પુરૂ	ભમે=ફાલ, થાય	

સુમબુતી—ધણી નદીઓનું પાણી દરીઓમાં ભળે છે, તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી, તેમ લેભી માણસને પૈસો ભળે છે તોપણ તે સતોષ પામતો નથી. તેને પાચ રૂપીઆ ભળે છે, તો તે દસની હમે. રાખે છે જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વર મહેરમાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લેભી માણસ લેભમા ને લેભમાં પેતાની પાસે સીલકમા હોય છે તે પણ ગુમાવે છે. સવાલ—લેભીઆને કાણુ એળખતું હતું ? લેભીઆએ ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે રીધો ? નાળિયેર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શુ શુ જવાબ મળ્યા ? લેભીઓ શાથી મરી ગયો ? સાર—અતિ લેભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦.	શૂરો=શૂરવીર, બહાદુર	સાધન=સાહિત્ય
પ્રતાપરાણા=મેવડનો	શરણુ=નાથે,	આરંભી=શરૂ કરી
રાજા	ખેદ=દીલગીરી, અફમેસ	પરાક્રમ=બહાદુરી
અસલજાનુની	કુળ=વંશ, ઓલાદ	સેના=સરકાર; ફાજ
રાજધાની=પાટનગર	કન્યા=કુવારી છોકરી	તબવીજ=તપાસ
તળેદી=પહાડના મૂળ	પણુ=આધા; નિમમ	ધુપે ધુપે=જાને જાને
આગળની જમા	પુરતા=ખેડેએ તેડમાં	તૂટી પડતો=એકઠમ

હસી કરતો	વખતે, દુઃખમાં	દોલત=પુ'છ
ખૂટતાંઓમાં થતાં	ભમુસંધુપી તપાસ	ખાનદાન=કુચું કુળ
ગુફા=અખોત્ર	રાખનાર, ખાતમીદાર	તગી=નખાસ, ખોટ
ખાસ્તીચીકર	ઠાઠ=ભપકો	નિભાવ=ટકાવ
ટળવળતા=ટળવળાટ	ભળવી=સાચવી	ખાતરી=મરોસો
કરતા	દરબળ=ઓઢા	સોમન=કસમ
ભાણુ=જમવા માટે	સહાણુ=કપ્પ વહેચુ તે	સ્વતત્ર=છુટો
પીરસેલી થાળી	ધન્ય=શાખાશ	દેહ મુક્યો=મરી ગયો
ધીરજ=સચુરી, શાતિ	અથઠાર=પુરતક	દેશદાત્ર=દેશ જાગણી,
દુ.ખની અદરબદુ ખને	ખનાવનાર	સ્વદેશાભિમાન

અવાલ—૪ સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૨માં શી ખીના ખની ? ઉદેસીંમ ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શુ શુ દુ.ખ વેઠવુ પડ્યુ ? એ દુ.ખો એણે શા માટે વેઠ્યા ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યુ ? પ્રતાપ ખીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શુ કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સતોષ થયો ? જામાજાને શા માટે શાખાશી ધટે છે ? સાર—પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે તેટલુ દુ.ખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આખર જવા દેવી નહિ.

પાઠ કરી.	ગોટાળો=ગરબડ	અમુક=એકસ
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	પ્રયત્ન=પણી મહેનત	નડતર=અડચણ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	આરબલુ=સાર કરવું	મુદત=વખત
ચઢતી=આખાદી	ખસેસ=હરકત	કાળજી=ખત, ચેટક
આખાદુ=આસરો	હંસાવેશ=નડતર કરેલા	ભમ થાપ=નૂંદે

જેરલાજ=જાલર નહિ તે	આરામ=વિસામો	વતવાની=વાલવાની
બહાના=મોઢા	કોશીશ=પતન; મહેનત	અમત્ય=જરૂર
મુરકેલી=અડચણ	ઉંધું વળે=અમરે; ખરાબ	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
આશુમતી=નાપસંદ	થાય	બણવાથી
બામતો=વિષયો	વહેવાર=કામગાજ	સસ્તા=સોંપા
કીમતી=અમૂલ્ય	છતરાજી=ચુસ્તો, કરડી	અસુરા=મોઢા
નિયમિતપણે=મુકરર	નજર	રાહ=વટ
કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અમૂલ્ય=મૂલ્યોજ કીમતી	

સવાલ—પોણુ તથા ચઢતીનો આધાર જ્ઞાના ઉપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કય કય ? પહેલી રીતથી શું ગુજ્ઞાન થાય ? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાચક પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શુ કીમતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશાળે મોઢા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને ગુજ્ઞાન થાય અર ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મેં કું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો જેરલાજ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર જાણી બણવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.

માજી=જુના	મમતી=પોતાની મરજી	દાઝ=કામણી, દયા
સ્વર્ભવાસ થયો=ચુજરી ગયા	પ્રમાણે ચાલનાર	પરીક્ષા=તોલ
સત્તાન=છોકરાં	પાઠશાળા=કુચુ જ્ઞાન આપનારી શાળા	નોકાકા=વહાણુ
હવાત=જીવતા	પડે=પોતે	અલાવવાની કળા
	તરણુ=જીવવાન	રક્ષા=રક્ષણ કરનાર
		સ પ્રદાય=પ્રમોદા મોર્મ; પથ

મરહાની=પુરુષને શોભે	પંથ=ધર્મનો મામ	પ્રસિદ્ધ=ખણીતા
તવી	દેવલાક પામ્યા=યુગ્મરી	સલાહકાર=સલાહ
અટકાવ=માધ	મવા	
છૂટ=રજા	પ્રાથના=માગણી	આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેઝાબેથને ઓળખાવે. શહેનશાહ એડવર્ડના હાથમાં કેટલા કુવર તથા કુવરીઓ હયાત છે ? માણ શહેનશાહમાં કદ કદ ભૂચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજહેર છે ? સાર—આપણી પાસે ધણી દોલત તથા જાગીશ હોય તોપણ મોજમઝા ને આજસમાં વખત શુભાવે નહિ.

પાઠ ૩૩.	મુખાફ=મેવકુદાધ	અવયવો=ભાગો
ઠીંગણો=ખટકો	શેખી=પતરાજ	ચક્ષુ=સત્તા
વરવો=ખેડોળ, કદરવો	અન્યાય=ગેરફ-સાફ	ખોડખાપણ=એમ
દોષ=ગુનો, વાંક	લગડો=પગે ખોડવાળો	કાનકરેલુ તે, કામ
ખોડ=ખાપણ, ખામી	ખડો=જેની આખની	રચના=મનાવટ
આતુર=ધનઝાવાળો	ફીફી ત્રાસી દોષ તે	સંપૂર્ણ=પુરેપુરે
પ્રશ્ન=સવાલ	મુગો=જેનાથી મોટે	રૂપ=દેખાવ
કાયર=હેરાન	ખોલાય નહિ તે	

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મેતીવાણે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મેતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે સારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં

એજ પ્રકાર વિશે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાપણ કે
 પુદ્ગિની ખામી હોય તેની મરકરો શા માટે ન કરવી તે સમજવો.
 કદ વાતમાં શરમાવું અને કદ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની
 ખોડ અથવા પુદ્ગિની ખામી જોઇ કોની મરકરી કરવી નહિ. કારણ
 કે એ પરમેશ્વરની મળક ક્યાં જોવું છે.

પાઠ ૩૪.	શુળી=કાંસી	ખડખો=ગોઠવી
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા	બદેનવાજ=મરીઅપર
મૂળ=અસહ	જહાપનાહ=દનિયતું	મહેરખાની રાખનાર
હાજરજવાખી=નરતજ	રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ	બેખદખી=અવિવેક
જવાખ આપે એવો	નામફર=રખાત,	સકત=દિગ્, છક
સવાડો—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજખી હુકમ કરતો ? ખીરમલ તે	નામીયા	
હુકમ કેવી પુડિનથી ફેરવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શુ હુકમ		
કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરમલ પાસે કાણ આવ્યા ? શુળી જોવા		
માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કદ કદ ધાતુની શુળી		
જોઇ ? ત જોઇ પાદશાહે શુ પૂછ્યું ? ખીરમલે શુ જવાબ દીધો ?		
અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે		
વખન વિચારી કામ કરવું		

પાઠ ૩૫.	વાડના રહેવાસી	રીવાજ=મારો
કાનડી=કાનડાના રહે-	કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના	અનુસરના=મળતા
વાસી	રહેવાસી	વર્ણ=મત
દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે	શીઆ શુન્ની=મુમલમાની	ગોપાલી=શીઆ
વાસી	ધર્મના પથ	ગુજરાતી=સુન્નીઆ
ગુજરાતી-ગુજરાતના	મહેરો=મેનો સકડો,	સાફ=આખુ, મધુ
રહેવાસી	ચિઠ્ઠ	ચોરણી=પગે બેસતો
કાફીઆવાડી=કાફીઆ-	પહેરવેશબોસાક	અને જાહેશી પહેરો

ત્રૈવી	સહૈ=દુ'હી બાહેતું	મયો હોય તે બી; રડિલી
કંમર=કેડ	ગોડું પહેરણ	હસકી વણી=નીચ જાનો
બેટ=કેડથી પમ સુધી	કસ્તી=પારસી સોફા	(કોળી, દુખાળા વગેરે)
બટાનું લુમડું વીંટા	જીનની વણેલી પાટી	ફટ=રંગ; પરવાનગી
જવું તે	કંમર પર બાધે છે તે;	ફટ હોય છે=આધ
કળર=સાકડા પામચાનો	જનોમ	હોતો નથી
ભેથો	નાતબહાર=પીછાનાતમા	કરકત=અડચણ
પાપરૈ=ફરતો ધેરવાળો	રિવાજ=ધારૈ	શમ=મુહુડું
અણીઓ	હાથેવાળો=વર કન્યાના	સમડી=મરતુ. પારસીના
ઓહલું=છોકરીનું ઓહ	હાથો હાથ મેળવીને	મુડદા મૂકવાનો કુવો
વાનું લુમડું	ખાંડુ=કન્યાને માંડવે	બોલી=માયા
લાજ કાઢે છે=માથાપ:	વરરાજ ન જતાં બે	શટી=રોટલી
ઓઢેલો છેડો મોઢાપર	ધારવાળી તરવાર મોક-	બિજે હોજિએરોટલી
ભાવે છે તે	લવામાં આવે છે તે	માટી=માંસ
સુરવાલ=પાટકુન	વિધવા=જેનો ધણી મરી	

સુવાણ—મુંબઈ મલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ સા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાનો ઝોળખવાની નિશાની ઝાપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. મુસ્લિમમાં કયા લોકો દાર પીએ છે તથા માસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતમાં ઘેરં એ જાળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિશે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

સુવાણ—(વિશ્વામિત્ર કોણ કતા ? એ ઋષિ થી રીતે, કયા ? વિશ્વામિત્રને

પાઠ ૩૬.

વિશ્વામિત્રઃપ્રાધી રાજ-
ના પુત્ર, સમ ઋષિ
માના એક

વસિષ્ઠઃરામચંદ્રના ગુરુ
જાણીતાઃપ્રખ્યાત

કુમારુઃરાજગેર, પુરો
મૃચ્ચાઃસિકાર [હિત

આશ્રમઃમઠ
આવકારઃઆદરમાન

વાનીનુંઃવસ્તુનું
કામધેનુઃમનમાં ધારેલી

વસ્તુ આપનાર માય
સુવાણી—વિશ્વામિત્ર કાણુ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ? વિશ્વામિત્રને

કષ્ટ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી ? વિશ્વામિત્રની

વાત કહો સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ

અવતા નથી.

કાયરઃનાહિ મતરાન

મામણીઃમાયુ
અગાધારેઃઝેરગુણમયી
અમણિતઃધણુજ
વીરઃયોદ્ધા

તપોમળઃતપ વડે જે
શક્તિ મળે છે તે

રાજ્યજનઃરાજ વડે જે
શક્તિ મળે છે તે

વિસાતઃમણ્યતરી
પદવીઃઐશ્વર્ય

રાજપાટઃરાજગાદી
ભારે તપઃધણી તપશ્રયી

ભૂલથાપઃભૂલાવો

અમરઃમરે નહિ એવું

પરવાઃદરકાર, [કાયમ

આગ્રહઃમહત્ત્વા રહેવું તે,

ફરી ફરીને કરવું તે

કાર મારીશઃજીવતો
મારીશ

મંગલનાથ
અદ્યપિઃપ્રાણાય ઋષિ
થયો હોય તે

રાજપિઃરાજાએ માન્ય
કરેલા ઋષિ

નિર્મળઃચોક્ષુ
સિદ્ધિઃમેળવવા મુશ્કેલ

એવી વસ્તુ તે, શક્તિ

(એ આઠ પ્રકારની
મહિમા, ગરિમા, સ-

ધિમા પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-

શ્ય, ઇશ્વર્ય, વશિત્વ)

કાન્સઃપુરોષ ખડની

પશ્ચિમમાં એક દેશ છે

દીર્ઘનેરઃઆધકામ જા-

ણનાર
સયોગીભૂમિઃએ મેઠા
ભાગને સાધનારો જમી-

નનો સારંગો ભામ	એકક=નકી	ગુલામગીરી=મજબૂરી
પાધરાં=સીધા	સીધી=હામી નામે એ	થી ગુલામ કરવાનો
નહેર=નદીમાંથી પાણી	જનના લોક	રિવાજ
હાઈ જવા બોદેતો ખાડો	નો=નિકાલ	સરળ થયો=પાર પડ્યો
છાતી=હિંમત	ફેડપ=દૂર કીધા	એક સામટા=એકમ
મહાભારત=પણું કંઠણું	તરીકે=મણીને, માનીને	ગુલામ=વેચાનો લીધેલો
ખાસ=વિચાર	અગર=અથવા	ચાકર

સવાસ—માવનો તથા હિંમતવાન કેને કહેવો ? કયા કયા મણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શુ શુ કામો કર્યા ? તેમને શુ શુ હરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધણે કાણે બધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમા બધ થઈ ? સાર—જે કામ આરમ્બુ તે પુરું થતા સુધી છોડવુ નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.	એનાથી દિસે દેખાવું	બે=ખીડ, બો
પટરાણી=રામની મુખ્ય	નથી)	આકળા=માભરા
રાણી	નિજ=પોતાનો	શેતરજ=ધુદિખળની
કાંકેમ	વાસ=રહેઠાણુ	રમત
પરેવાયુ=રાગ્યુ	નિજવાસ=પોતાનો સુ	દીનાનાથ=મરીમનો
આતક ચડવા=એક જાન-	કામ	ધણી, પરમેશ્વર
ના પક્ષી	હરાયો=હરામનો, પાર	પટ=કકડો, દાવખેલ
પ્રતિદિન=દરમેશા	કાનો	લહાવો=ઓરીઓ
ખર=મથેડો	વતન=મગીર	શૂર=શુરાતન, બહાદુરી
ધુવડ=એક જાનનુ પક્ષી	જાનન=રક્ષુ	પડશે તેવા દેવાશે=જેવુ
(એનો દેખાવ ધણે)	ગુજમા=મજવામા	દુખ પડશે તેવો તેનો
હરપો હોય છે.	દી=દિવસ	કલાજ ધણે

જુદબુદ; સપ્ત

હૃ=છઃ; આગ્રહ

દાવો=હક

રશુવાસ=મનાવખાનું

રશુસંગ્રામ=લડાઈ, જુદ

સિંહજુ=સિંહની માફ

પાણી=મળ; જોર

ભાણુ=નીર

ચોટજાવ

ભાગ્યે=નવહત્તે, કવચિત

કાચી=ચોઈ, થોડી

ખીસાને જોરે=વણીની

દૂંદૂંથી

પલોટાવું=અનુભવ લેવો

વિધા=કુળર; કળા

ખાળો=અટકાવ

કરે=સાથે

જસ=કીર્તિ, આપર

કાળજી=કાડશે=પેટમાં

ધારકો પડશે

સમીભટ્ટી, દૂર થઈ

સવાસ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદામ હતા ? કોને ચિતા હોય અને કોને ન હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થાય ? સાર—પશ્ચિઆણીએ ધણીના કુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૩૬.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ

સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના

દેશપર પ્રેમ

ભલી=સારી; ફળદુપ

ભાર્ત જૂમિ=ભારત રા-

જનો મુલક; ભરત

ખડ, આર્પાટત,

હિંદુસ્તાન

વિષે=મા

જેહ=જે

કે'તો=કહેનો

ભર્તૈ=સારો

ભામ=મૂમિ; જમીન

પ્રાણુ=છવ

મુજી=અકસ વગરનો

જૂમિ=પૃથ્વી

ભારે=યોગદાન

દાઝ=કામણી, દયા

શુક=સૂક, રનેહ વમરનું

હેયુ=મન

વજ=કંઠજ, દયા વમરનું

લેતુ દેવુ=વેણુ દેણુ

કદાપિ=કદાચ

લક્ષ્મીરાણો=પતવાન,

તવમર; પૈસાદાર

વડો=મોટો

વૈભવી=વૈભવવાળો

રાજવી=રાજા જેવો

રૂપાળો=ખૂબસૂરત, દેખા-

વડો

તથાપિ=તોપણ

વિવેકી=ખરે જોડું

સમજનાર

વખાણે=નારીફ કરે

કામ=કામડા

પ્રમાણે=પેઠે

સ્વદેશી=પોતાના દેશનો

દેશીના=પોતાના દેશના

દેશી=મટાડે; દૂર કરે	હીને માટે	વસીને=રહીને
પાળે=પોષે	લોક લાગે=લોકની ચર-	કાળ=વખત, સમય
કદવાણુ ના=બલામાં,	મથી	માણી=ગુમાવી
સારામાં	સ્વદેશાભિમાની=પોતાના	સ્વદેશે=પોતાને વતને
લેખે=મળે	દેશનુ અભિમાન ધરીને	વિયોગી=જુદા પડેલાં
પુરા પ્રેમથી=ખરા હૃતથી	કરેલા	ભેટી=મળી
પેખે=જુએ; ઓળખે	જથા=ફોકટ	હર્ષના=હરખના, આનંદનાં
વિદ્વાતા=પડિતાઈ, વિદ્વા-	જન્મ=જન્મમાની, જીવતર	આંચુ=આંખમાંથી પડતાં
નપણુ	ખોયો=ગુમાવ્યો	પાણી
ખાપરી=ખરચી	કમાણી=સાર્થક, પેદાસ	ના'વે=આવે નહિ
દેશ કાળે=દેશની કાળ-	વિદેશે=પરદેશે	

પાઠ ૩૬. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખડમા હમેશા રહેનો હોય તેમા કાણુ બિચારે હશે કે જે "મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હમેશા વહાલી છે " એમ નહિ ધરેનો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકબલ વમરનો પૃથ્વીને ભારે મારેનો હશે ? તો કે જેને દેશને લાગણી જરાપણુ નથી જેનું મન હમેશા કંઠજી અને સ્નેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી એવો માણુસ (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વંખવવાળો, રત્ન જેવો કે રૂપાળો હશે તોપણુ તેને વિવેકી માણુસ વખાણુ નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાત ચલાવે છે. (૩) દેશીના દુખ મટાડે, હજારો માણુસોનું હમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના બધામા લાભ ગણુ તેને ખરો સ્વદેશી જાણુવો, કહો કે તેને ખરા હૃતથી કાણુ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ

જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ
કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી.
જેણે સ્વદેશાભિમાનના કામ કીધા નથી, તેણે પોતાની જાદગી નકામી
ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કષ્ટ નહિ) (૫) પરદેશમા
રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને
દેશ જાય અને જુદા પડેલા સગા અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે
કહો કે કોને હરખના આસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાઠ ૪૦.	ઉએ ઊડવાના સાચા,	પ્રતિબિંબ=કાચ કે પા-
છાટોએ=જરાવણ	બલુન	ણીમાં દેખાતી સામી
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	આતુરતા=છતેજરી	છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	જગીર=ભના બદલા-
નોકર	ટાકી	મા મળેલી જમીન.

સવાલ—અકલબાજ ખામા અકલ કેટલી હતી ? એની અકલની વાત
કહો. સાર—ઉપરીએ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમય-
સચકતા વાપરી કામ કરવું

પાઠ ૪૧.	પથારી=ખીજાનું	ફેરા=આટા, ચકર
મધરાત=વચલી રાત,	રૂંધાક=ચુગળાક	છાતીવાળા=હિંમનવાન
રાતના ખારનો વખત	તાળે વા=એકખી હવા	અણીશુદ્ધ=વગર કમળએ
ફેરણીએ.કી, ફેરી, રાત	જગૃત=જાન, શુદ્ધ	જેખમ=સકટ
ખાટા=ચુમ	લાગ=દાવ, વગ	સૂક=કપડાની નળી
ફડાફડ=ફડફડ	વાડાની ભાત=નડો	આકડી=ખેતીને પાડ-
બખાવાળા=ખખો રાખ	પાધરોજ=તરતજ	વાનુ ઓગર
નીસરણી=સીડાં [નાર	હડસેલો=ધકકો	ગોટાળો=હરકત
મીડીને=ગોઠવીને,	મજતા=કાપતા	ઓલવાઈ=ચુમકાઈ

સત્રાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કયું ? સુથારના બાઈબધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ? સાર— મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.	દેખાવ=ભાસ	માહિતમાર=મણીતા
મૃગજળ=ઝાંઝવાતુ પાણી,	આમેદુખ=મૃળને પુરે-	મિનારા=પુરજ
અર પાણી નહિ પશુ	પુરે મળતો	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખ-
હવાના તપવાથી દે-	ભર ઉનાળામ'દશાગણુ	રવાળુ ઢાકણુ; છ-
ખાતુ પાણી	ચેત્રમા	ત્રીના ઉપલા ભાગ
કરડા=સખત	ભાસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
પાધર=સપાટ	ખારાધોડા=એ વીરમ-	ભોમીઓ=મણીતો
પ્રદેશ=મોટો દેશ	ગામ પાસે ગામ છે	ચકિત=સ્તબ્ધ, દિમ
વિવિચત=તરેહવાર	(આહી વરાગડુ મીઠું પાકે છે)	પ્રવાસી=મુસાફર

સત્રાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ જુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયા કયા દેખાય છે અને ક્યાર દેખાય છે ? સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેઘાનમા અથવા રેતીના રણમા મૃગજળ દેખાય છે આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.	ગુદા=પખોલ	જનાવર
મહિમા=મોટાઈ	કોહણુ=ફાડી ખાનાર	સૂઝી આવ્યો=માલમ

૩૯

પડચો	લાલચોળ=રાતા	મળના=મડમડાડે
આતર્યો=વેર્યો, કમળે	નાલાયક=મદમાસ	ધોસ=સામે અવાજ
કર્યો	અમધડા=હમણું ને	પાથ ભીડવી=સામા
માથાથી પમ સુધી=	હમણા	ચતુ
ધણીજ	કુદ=નાનો કુવો	પાણી ભરે છે=હિસાબ-
ઝાળ=ચુરસો, કોષ	ડોકાઉ=ડોકુ	મા નથી, ઉતરતુ છે

સવાલ—દુર્દાતસહ પોતાનુ ચુજરાન શાથી ચલાવનો ? રાજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથા પશુઓએ મળી શુ વિચાર કર્યો ? કોહ-લાએ શુ કુખિત વાપરી ? સાર—(૧) પિલ્લ આગળ જોર કર્ષ વિસાતમા નથી (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહકાર કરવો નહિ

પાઠ ૪૪.	ધાર કોદાળી જેવી	સુધગમ ખાતું=ચુની-
નળ=લોહા કે ચિનાઈ	ને ખજી શકવ કારની	સિપાલિટી
માટીના લુગળા	હોય છે)	જગી=ધણી મેટી
જ-મારામ=જદગીમા	છીણી=ખાતુ કાપવાનુ	સમવડ=જોગવાઈ
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	ઓગર	વળાયત=વરાળથી
ટાકી=હોજ	પેચ=આટો	ચાલતો સચો
જવલેજ=માગ્યેજ	સકાવો=કોક, ચકલી	જોડાણુ=સંધાણુ
લીકમ=જમીન ખોદવાનુ	ટોટી=નળની ખોલી	આગ=લાહે
ઓગર, (એની એક	દડડડ=ધડધડ	ખોષ=ખાન, સમજ

સવાલ—અહેમોં મીકુ પાણી નળ વાટે કયાથી આવે છે ? એ ટાકીઓ કયા ખાધરાતુ કારણ શુ ? નળનુ જડાણુ શી રીતે કરે છે તે સમજવો મીકા પાણીના નળથી શી લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગળવાનુ કારણ શુ ? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પ્રદાર્ય જેટલી ઉચાઈએથી આવ તેટલા ઉચાઈએ ચઢી શકે છે. મતભય કે પ્રવાહી પ્રદાર્યમા સરખી સપાટીમાં વહેવાનો મુશ્કેલ છે,

પાઠ ૪૫.		
નદરની=સુ આકરી	વિનાય થયા=મથા	ઉકરડા=છાણુ મૂળ વગેરે
આરોગ્યના	મધુ- મધુર=નર જરા	કોલવવાની જમા
સમળ=મજાનુત	જોખ=મજા, પ્રાનિ	જાજર=સડાસ
બિમારી=રોગ, વ્યાધિ	ખુવાસો=મમાધાન	થાળુ=મથાળુ, ફવાના
મરડો=પેટમા દુખીને	ખાટલે પટેલ=માઠા,	ઉપર છોખધ ઢાળ
ઝાડો થવાનો રોગ	બિમાર	પડતુ બાધેલુ હોય તે
સધરણી=વારે વારે ઝાડા	લાગણી=દાઝ, દયા	મદકી=ગોજવાડ
થવાનો રોગ	ચાપતા=નરત, લામલા	મરી=કતરી
અમલવરડી, અપ્રીતિ	કાસળ=મૂળ, જડ	જતુ=નાના જીવડા
	ભર=ગીચ, ઘણી	કોલ=ઢોર આધવાની જમા

સવાલ—ગામમા મરણનુ પ્રમાણ વધુ ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડતા હતા ? સાહેબે એ ચાથી જાણ્યુ ? ગામમા રોગના મૂળનુ કારણ શુ હતુ ? સાહેબે રોગનુ મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શુ શુ હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કટલી ને કમ કમ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શુ શુ બલામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમા હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો દાખલો આપી સમજાવો સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૬.		
ધાક=દોડી	સાથ=સ ગાત, ટોળુ	ઉતરવા=રહેવા
ભાવે=હેતથી	કપટે=દમાથી	વરેક=ધણાજ; વધારે
બેટયા=મથા	ખસે=દૂર જાય	વસમે=કપરો; કંઠ
આત=માઠ	સામચો=સામાન	ઠામ=જો
	હસે=મજકરી કરે	જાન=જાત

વળી=સાકટી
 બીંતો=બીંત
 દોહસ=મને બાળુ
 જુઆ=ડાસ
 હુઆ=થયા
 હસણી=મગ્ગક ખોરી
 નાત્ય=નાત
 દરીન=જોવુ, દેખવુ
 ખોષએ=દૂર કરીએ
 સુદરી=જીવાન સી
 મનવિના=કમનથી
 નમે=નમસ્કાર કરે
 દીક્ષા=જોયો
 હરિ=પરમેશ્વર
 પુટો=દેખાવડો
 તુડો=પ્રસન્ન
 બાપુ=દૂર થવુ
 મરડે=મચડે

મંડપમા=માડવામા
 ચગ=મજરા, કાસાજોડ
 લટકે=ટીંગાય
 પટકે=પિછોડીએ
 કાષ્ટ=લાકડાં
 બારો=જીડો
 મામેરાનો=મોસાળાનો
 ઉધારો=માકી, મણા
 તુળશીદળ=તુળશીનાં
 પાદડા
 પુ કરી=વગાડશે
 પુર=પરોખર
 કૌતક=મસ્કરી, ગમત
 ટોળ=મગ્ગક
 ઉતાવળી=ઝડપથી
 મરમે=મેદમા
 લગવ્યુ=એળ લગાડી
 પેહીતુ=વસતુ

ન બાપા=માપા વમરના
 ભલા=સારા
 કંઠયુ=સખત
 કંઠયુખોલ=મેણના બોલ
 મછર=અહંકાર, તોર
 પુડળથી=પાછળથી
 બડબડો=ગબડો
 લખેશેરી=લાખ રૂપી
 આનો ધણી
 શે=શુ
 રાક=મરીબ
 પિત=પાપ
 મુખ=મારે
 કાપડુ=છાતી ઢાંકવાનું
 લુગડુ
 મેર=મેર પર્વત
 જીવતો રહે=કાચમ રહે

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની હિના ગામમાં પધરામણી
 વિષય મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાબળી શ્રીરંજ મહેતા
 (વેવાઇ) હોડતા આવ્યા ને બને હોસથી મળ્યા, જમાઇ અને
 જમાઇનો ભાઇ પણ મળ્યો, બધા નાગરતુ ટોળુ પણ આવીને
 મળ્યું (૧) તે બધા છળમેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને
 જોનો સામાન જોઇ જોઇને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું

તેમાં અચક મચ્છર ધણાજ હતા (૨) ને ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને ઠંડણ હતી ને છાપરાપર નળીઆ નરોતા, તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને બીતો અને બાગુએ બેવડી વળી મચ્છેલી હતી (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાને ઉતારો થયો ત્યાં ધણા માકડ ને જુવા હતા, વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મચ્છપોરી નામરી નાત બોલવા બાગી (૪) કુવરવહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાપ્તિ જતા રહે (પાવન) અષ્ટમે, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુકરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને સ્ત્રીઓ એક ખીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે (મતલબ કે એમ મચ્છરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે, મચ્છરીમા એવું કહે છે કે, હવે કુવર વહુનું દુખ જતું રહ્યું (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ધણી બગાદઓ છે ને જુઓ, મહેતાજી માંડવામા કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમા આબરૂ વધશે (૮) આ ગસડી વળગાડેલી ભટકે છે, તેમા પીછોડીએ તાલની જોડ આધી છે, આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. દહો હવે મોસાળામાં થું ખામી છે ! (૯) છાજડીમા તુળશીના પાદડા મૂકશે. ને હોમો રહીને થાપ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળુ પશુ પુર થશે (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મચ્છરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય બાપા મોસાળુ લઇને આવ્યા તે વાત કુવરબાઈએ જાણી (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણ્ણ બરમમાં બોલી કે બાપ દોડરીને આ થું પ્રીત કે હાસી કરવા આવ્યો ! (૧૨) બાપકાદાની પેઢીને એમ લગાડી આથે સાક્રએણુ થું કામ હતું ! થું એકમા મળવા જાઓ છો !

એવા આપ કરતાં આપ ન હોય તો સારું ! (૧૩) આવો મહેલનો બોલ સાબળીને કુવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખે છે ? હે એન પાછળથી શુ બન્યું છે ? (૧૪) જેનો આપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણું સાબ થશે. કોઈનો આપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શુ કામનો ? (૧૫) ગરીબ આપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડુ સોનાના મેઠ બરોબર છે તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ ધણુ જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૭.	વૈતર=સખત મજુરી	આવેશ=કોધ
વર્તણુક=ચાલચલન	મીઠું મરચુ બમરાવીને	અસર=લાગણી
પ્રસુખપદ=સમાના ઉપ	વાન વધારીને	ટટાર થયા=અસહ-
રીની જમા	સુગંધ=સારીવાસ, પ્રુશ્મો	સ્થિતિમાં આવ્યા
હજુર=આમળ	દુર્ગંધ=નકારીવાસ	આરોગ્ય=તુરસ્ત
રજુ=મોગુદ, હાજર	ધોર=મિઠામણી	મંતમહેનન=સરીરની
પરવડતી=અનુકૂળ	ગાંડપણુ=ગાંડાપણુ	મહેનત
આવતી	પોપણુ=ગુજરાન	નિભાવજુગરો
તરહી=મહેનત	નભીએ=ટકીએ	

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શુ કામ કરે છે તે કહો. પેટ શુ કામ કરે છે તે કહો. મગજ શુ કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધ કીધું તેથી શુ પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક ખીજની મહકની જરૂર છે તે કાપ્યો આપો સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.) સાર—આ દુનિયાનો આપણ એક ખીજની મહક પર રહેલો છે,

પાઠ ૪૮.	રમણીય=સુદર	નેઠાણી=નેડની વહુ;
દેહવાડ=દેવળવાડ,	આરસપહાણુ=મ ગેમર-	વરના મોટાભાઈની
આપુ પર્વત ઉપરના	મર, એક જાતનો	વહુ
દહેરાનો ભાગ	ચળકતો પથર	ધ્યાન એએ=મોહ પ-
પ્રેમ=આસ્થા, શ્રદ્ધા	અણુહીલવાડ=પાટણ, એ	માડે, અજાયબ કરે
કુભારીઆ=એ આરાસુર	સરસ્વતી નદીને કાઠે	ગભરે=દેવળના ને :
પર્વત ઉપર છે	રાજધાનીનું શહેર	ધુમટવળા ભાગમાં
પાલિતાણુ=કાઠિઆ-	હવુ, (એ વનરાજ	મૂતિ હોય છે તે
વાડમા શેત્રુએ પર્વત	ચાવડાએ ધ સ,	દેરાસર=દેહર
પાસે શહેર છે	૭૪૬મા અણુહીલ	ખારીક=ઝીણા
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમા	ભરવાડના નામથી	ખીણુ=છાપ
મોટા પર્વત છે	વસાવ્યુ હવુ)	સભા મડપ=દહેરામાનો
રણઆમણુ=સુદર	શિખર=ટોચ	વિશાળ ભાગ
જૈન=શ્રાવક	આદિનાથ=જૈન ધર્મ	નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
પરધર્મ=ખીંતે ધર્મ	સ્થાપનાર પહેલા	રરમા તીર્થંકર
આધણી=આધકામ	તીર્થંકર	વિરમથ=અજાયબ
નકશી=કોતરકામ,	કાબેલ=હોસિયાર	નવાઈ
કોતરણી	કોતરણી=કોતરકામ,	નિશુવ=શુવ વગરની
સુગમ=સહેલુ, સુતર	નકશી	પ્રતીણુ=કે સિયાર
માઈલ=પોણો ગાઉ	રોજ=એક દિવસનો	રાણુકપુર=એ રજપુત
વાહનો=ગાડી, ઘોડા	પગાર	સ્તાનમા છે.
વજેરે એસવાના સાધનો	શોભા=દેખાવ	
જાવણી=લશ્કરનો મુકામ	દેરાણી=દીયરની વહુ	

સંપાદક—૬૫ મોઠોને ધમ પર આસ્થા ધણી હોય છે ? ૩૫

ભોકા ધમના કામમાં પુણ્ય પૈસા ખરચે છે ? જો ન ભોકાનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે ? આપુ જવુ હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર ક્યાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો એમણે ક્યાં દહેરાં આધ્યાં ? સરસ દહેરા ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કાણુ ? ક્યાં કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જોએએ એ દહેરા જોયાં છે તેએ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જોયી નામ અમર રહે.

પાઠ ૪૯.

મહીં=માં

તન=શરીર

ભાન=શુદ્ધ. સમજ

પુરણ=પુરૂષ

સમય=વખત

પ્રથમે=પહેલાં

રમર=ચાલે કરે

કાર્યો=કામો

પાલણુ=પોષણુ

કાળ=કામ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

શશિચંદ્ર

તિમિર=અધાર, અધકાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત

આરામ=વિશ્રાંતિ

શ્રમથી=મહેનતથી

સુખ દીએ=સુખ આપે

ભર=જોડે તેવી

આશ્ણી=લાવી

મેષ મડગ=વાદળા

નિયમિત=વખતસર

વૃષ્ટિ=વરસાદ

સ તોષ=તુષિ

હરખ=ખુશી

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો

કઠિન=કપરા, અધરાં

કષ્ટ=દુ.ખ

અનેક=અણગ

કાપે=દૂર કરે; મટાડે

સૃજ્યા=જનાવ્યાં

પાવ=ગરમી; અગ્નિ

કશ=પરમેશ્વર

સત્તા=હકુમત

થાપી=ખોસાડી

સદિવ=હમેશાં, સદા

સુશુદ્ધિ=સારી અક્રમ

નીતિપથ=નીતિનો માર્ગ

જુલાવતા=વીસરાવતા

સશય=શક

મુજ=મારા

સદ્મકિત=ખરી મકિત

ચરણુ=પગમાં

કર=સ તોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ધર્મર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઈશ્વરમાં શરીરનું જ્ઞાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જેણે પુરેપુરી સમાજ લીધી, તેને સવારનાં પહોરમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાના બધાં કામો ૨૩ (૧) એ હમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમાં હમેશા પ્રકાશતા રહે છે, તે જીવને જીવન ક્રિત વધારે આપે છે, (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અધાર મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની બધી મહેનતથી પ્રાણીઓ ચાકરો ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી કૃપા આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સતોષથી જ્ઞાનદમાં ધ્રુવાય છે, જમીનમાંથી ધન અને વનસ્પતીમાંથી અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં બધાં દુઃખ મટારે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યા છે. એ ત્રણ જીવોનું હમેશાં જીવન (જીવવાનો અધાર) છે, વળી જો એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહાં પ્રાણીના સુખના સાધનની શી જોકવણ કરી છો (૫) એહો પરમેશ્વર તે માણસને મન ને અકલ આપી છે તેથી બધા જીવોપર માણસની બધી સત્તા રાખી છે, જે હમેશાં એવું સાચું પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વરે હું માણુ છું કે સારી ભુદિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને બુદ્ધિવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એમ સમજીને હું બધા કામ સદ્બલકિતથી કરે અને તમને પગે પડુ તો મને વિશ્વાસ મળે. (૮)

પાઠ ૫૦.

પરાક્રમી=સમર્થ, જોરાવર,
શૂરવીર

પરદુ ખબજન=પારશનુ
દુ ખ કાપનાર
શાખી=મોજી

ઉદાર=મોટા મનનો
શ્લોક=છંદ, એ કે ચાર
અરણ્યની સંસ્કૃત કવિતા

શ્રમશ્યુક્તિમાદાસ્તી	પ્રપંચાન્તરકટ	લાકડી
કમાણીપેદાશ; રળનર	શિરામણનાસ્તો	કમામી=કાઠવી
મતલમ=સાર	કાસ=થાકીને વિચારિતિ	પાદે=પાસે
વડવા=ખાપદાદા	એતી વખત જોસે છે તે	નીયા=સાદ
હજીનુ=ચોડી મુદત માટે	રાજવહીવટ=રાજ-	હાલી=હાસી, શણી
ધારેયુ	કારભાર	કાનિ=ખાડ, નુકસાન
પુરાવો=સાખીતી	વેદશાસ્ત્ર=વેદ બનાવ-	હાચે હાચુ=ખરેખરે
બનાવટી=ખોટો	વાનુ પુસ્તક; રામ	કારે=કાર
સ્તબ્ધ=દિગ્ધ; ચકિત	પારખવાને તેના જોસડ	અમૃત બરાબર=ચુલ્હારી
સાખીત=ખર	કરવા સબધી પુસ્તક	
	ડાંગળડી મળ્યુત	

સવાલ—ભોજ રાગ કયા વચના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ?
 એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાગ હતો ? ભોજરાગ શાને માટે
 પ્રખ્યાત થઈ મયો ? ભોજરાગ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની
 સભાના પડિનોએ શો પ્રપચ કર્યો ? એ પડિનોના માથાને કાણ
 મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાગએ તેને કેટલું ધનામ આપ્યું ? ભોજરાગ
 નમરચર્યા જોવા કેમ નીનળનો હતો ? ભોજરાગ શાથી ખૂશ થયા ?
 સ્કર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨) મરીમોના
 ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાણુ=તમાસ	ધમણુ=વાકુલાનો સચો	જાતે નીરાંગી
ભિનાશ=ભેજ	નર્ચા=નીરાંગી, રામ	વાહકાપનુ=નરતરનું
પુરણી=પુરાણ	વમરના	ગુણુદોષ=દાવદા એરદાવદા
કારીમર=કામ કરનાર	પહેલુ સુખ તે જાને	ઔપચ=જોસડ; દવા
	નર્ચા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાલી

બોદી કહેશે પદાર્થ	છે તે ખનીજ પદાર્થ	સદગૃહસ્થ=સારા માણસ
(જે પદાર્થ બોધમાથી	કહેવાય છે)	તરીકે=માફક; પેઠે
બોદી કહેવામાં આવે	મગ્નનો=મગ્ન	આબાદ=મુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં કોની જરૂર પડે છે ?

પાઠ પર.	રૂપવાન=ખૂબ સુરત	માણુ=માગણી
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	માછી=માછલા પકડવાનો	ગભીર=મથૂ બાર
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	તથા વહાણ હંકારવાનો	મયાનક=પાળી ન શકાય
પાસે હતું	ધંધો કરનાર	અલ્પચારી=કુવારા [તેવી
પેઢી=એકાદ, વંશ	કાંતિ=ખૂબ સુરતી	રહેવાનું મત પાળનાર]
સ્વાર્થ=પોતાની મતભ્રમ	પાડવ=પાકુ રાજના	કોલ=વચન
મામ=કોડવુ તે	છોકરા	કોરવ=કુશરાજના કુળમાં
અધિકર=પગાય નહિ	યોજનગંધા=સત્યવતી,	ઉત્પન્ન થએલા
એવી, સખત	વ્યાસની માતા	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
પ્રતિષ્ઠા=માધા, પજ	ઉત્કંઠા=અતુરતા	

સવાલ—હસ્તિનાપુર કયાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શત્રુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? અધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું ? અને શા કારણથી ? શત્રુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુધાવા લાગ્યા ? બીજા પિતાને માટે કેવી પ્રતિષ્ઠા લીધી ? સાર—માથાપની મગજ સાચવવાને મમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ પર.	લોકનો દેશ	છત્રાગી=મુસલમાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	ગીજની=અફઘાનિસ્તાન	વેરાન=કિચડ
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન	નવું મુખ્ય શહેર	દ્રવ્ય=પૈસા

મંદિર=દેવળ

રતન=હીરા, મોતી, માણે

વગેરે કીમતી જવાહીર

નટનાય કરનાર

નૃત્ય=નાચ

ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના

અડન કરવું=ભાગવું

પળમ=પામ નદી

વચ્ચેનો પ્રદેશ

જમાવ્યું=એકઠું કર્યું

કૂચક રી=મુશમ ઉઠાવ્યો

રણુ=રેતીનું મેદાન

જગી=નોપની બારી

તાકાત=મળ; જોર

મરણી આ=મરવાની

દરકાર વગરના

ખુનગેલું=કતલ

નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ

કપર=ધોર

વિસારે પડ્યા=મૂલી ગયાં

આમા=જમન; નદી પર

શહેર છે

ચાલુક્ય=સોલંકી

અધાપિ=આજ પશુ

પશુ=નાથ

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાનો પાદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરાદો શું હતો ? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કેમ, મહમદ ક્યા થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતા મહમુદે મૂર્તિ શા માટે બાગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેર ક્યા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ પઠ.

સુરત=નાપી નદીને ડામે

દાંટે આવેલું શહેર

પ્રસિદ્ધ=મશ્હૂર

મુખ્ય=મોટું

ખુદ=પોતાનો

નામીયુ=પ્રખ્યાત

બાર=રહાણ લંગાર-

વાની જગો

મલબાર કાંઠો-મદ્રાસ

ધવાકાનો પશ્ચિમ કિનારો

સત્તા=હકુમત

જગીર=અકબરનો

છોકરો

સરકાર=આદરમાન

કાશ્યો=ટોળું

દગના=હિંમત

અગિનૌકા=ઝટ સળગી

જોડે એવા પદાર્થ બરેલ

હોય અને ફરમનના

વહાણને બેરવીને સળ

ગાવી મૂકવાને આંકડી-

ઓ હોય એવું વહાણ

સ્થિતિ=કાલત

કોલકરાર=મેલી

કોડી=માત્ર બરવાની

મોટીવખાર

બીજ=ચૂળ, સરઆત

સર્વન=સઘળે, બધે

મથક=મુખ્ય ઠેકાણું

વલકાઝા; દોઢાંડ રથાપનાર । અટલી કળા=આખાદી
 દેશના રહેવાસી બદુલી ગેળી=છરા અગમાખા=દર્શનઆનમાં
 શિવાજી=મરાઠા વસતો નિશાની=પ્રાણી
 સવાલ—સુરત કષ્ટ નીપર છે । એ શહેરમાં ધણે રાજગાર
 અભાવવાને કષ્ટ કષ્ટ યુરોપી પ્રગ્ન આવી હતી ? સુરતમાં કષ્ટ પ્રગ્ન
 પહેલ પહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કેણે હરકત કરી ?
 શું હરકત કરી ? સુદાગી આગળ મને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી ?
 અંગ્રેજોને સુરતમાં કોડી બાંધવાની ગ્ન કાણે અપાવી ? કયા સનમાં
 અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી ? (મ્ સ ૧૯૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ
 ક્યારથી મેપાયું ? અંગ્રેજોની કોડી દાક્ષ છે કે નહિ ? શિવાજીએ
 સુરત કયા સનમાં જીત્યું ? અંગ્રેજોને પોતાનું મથક શા કારણથી
 બદલ્યું ? પછી મથક કયા કોધું ?

પાડ ૫૫.

શિર=માથુ

કોટ-ડોક

રૂઢ=મોપરી

જુપળ=મળદ

વીણ=નગર

જુપળા=રગ્ન

નેહ=રોહ, હેત

કાખે=ગુરુ

અક=અક્ષર

મળો=દાકયો

જરવરે=આસે

કિમવળી=મફદ

ઓપનો=ગોબો

ગમો=જુનનો અગમો

કાળી=જલમ

મૃગ=હરણ

આન=કુતરો

ગુગ્ગલુ સારા જાણીતા

શુક ચાર્ય=દાપના ગુરુ

હરનિશ=મેશા, નલ

રે=રહે

મેક=દેડકો

નિબળી=મળેર

કાય=કાયમ

માયર=માયમે

સાર=મારી

રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર

તરણી=મુવાન સ્ત્રી

પદને=મણ્યનો

પૂર્વો-ગોપ્યો

મૃદુરે=મદુર રાગનો

વાળા=વેળ, શબ્દ

વી=આપ

કામની=સ્ત્રી

કીર=પોપદ

ચરણ=પગ

સાથો=પકડયો

લાખો=લાખો માણસથી

સકડો=બધા

વિચરે=ગમ્ય

વસમી=અધરી

વાટ=રસ્તો

પાઠ ૫૫ ઉપાખ્યા,

(પ્રશ્ન) જેના માથપર મગાજ રહે છે, જેની ડોકમાં બોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાગ બળવતુ વાહન કરે છે ? (૧) (જવાબ) હમેશા પ્યારથી જોમણું તો એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરોજ દરતુ જણાય છે તે રેટ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાક્યો તેથી જેને ઢાક્યો છે તેનું શરીર સારૂ દેખાય છે તે ધણે ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરુષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જાઓ કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) હલગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસત્રો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મો ઉચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ) શુક્રચાર્યનું વાહન છે જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે. જામ નથી, તોપણ ઘણું બોયે છે તે દેડકો કહેવાય છે (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાયલ નથી દરમાં રહે છે પણ નામણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ) બાયલાના કાથમાં શેબે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે. હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) (પ્રશ્ન) બણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોધ્યો છે પણ ચોર નથી. ગાંધા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે પણ મોર તથી ત્યારે એ શું કહે ? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, જાણ

ધ્રુવ

શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે બી તો તે પોપટ છે. (૫) (પશ્ચ) ચાત્રે છે પન્ન પગ નથી, લાખ માણસથી પન્ન પકડાયો રહે નહિ, બધા તેને આખે જીએ છે તો એ શુ ? (૬) (જવાબ) તે મગન તરફ જાય છે. ધરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૬.	શરણાગતઆશરે	વિખુટે=જીદો
પૂર્વ=પહેલાં	અવેલા	ખાતર=મટે
આર્પાવર્ત=વિધ ને	પણડોમ	વિરોધ=તકરાર
હિમાલયની વચ્ચેનો	પડખામ=પમામા,	ધર્મત=દરજા જાણનાર
પ્રદેશ	બાજીમા	મિત્ર=દેવેનો રાજા
પામઅથવા	ફરખાતકી	અખડ=આખુ, સાજું
રક્ષણ=મયાવ	રક્ષા=મયાવ	ધાધને=દોડીને
અસખ્ય=મણી ન શકાય	આદાર=ખેરાક	વાટ=રાહ
એટલા, બહુજ	તોલ=પરાખર	
સર=જાજરાએ નજાણાનું રક્ષણ કરતું		

પાઠ ૫૭.	સાફ=ચેડખી	ઠાલા=નકામા
બડી બડી=વાર વાર	અરજીવ=દરીઓ, સમુદ્ર	કમી=એડી
હાજીટો=ધામ	બળ્યા=ખેયા	ઉભરાય=પાકે
બારી=પટુ	રમ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
અખ=વાદળા	યત્ર=યતાર, સારંગી	સર્વારિ=સર્વનુ આથ-
સહજ=અધા	વગેરે	ઉજળ=સફેદ [મતુ તે
માળા=ચિહ્ન, લક્ષણ	રૂપાળા=માંગ	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને
અહ્=અકલી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખૂણો
જમ=મગસો	ધટ=ધટા	શીતળા=હડા, શીતળ

વસત ઋતુનાં લક્ષણ. સમજુતી:-

તડકો અને શીજો ધડીએ ધડીએ ખદલાય છે. તાપથી જીવોને પશ્ચો
ધામ થાય છે. ધણા કાળા વાઢગા આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે.
તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરમાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧)
ચકલી ધૂગમા ફડફડ પાખો ફડફડાવે છે મમલા પોતની પાખ બરાબર
ફેલાવીને બેસે છે પક્ષીઓ ફરીઆ કાઠેવી આવતા જોયા, તેથી બધાં
(૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર
શબ્દે હાલના જણાય, વાજિત્રમા બહુ સારા મધુર સ્વર આવે છે.
તેથી બધાં (૩) હમ્મેશ કરતા તો હવા ધડી બેજવાળી જણાય છે.
ફૂલમાયી બહુ સારી વસ ની જીને આરે અથે ધટા વામતા દોષ
એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી બધાં (૪) હવામાં
મરમી ઝોહી હોવાને લીધે ખાર આગળે છે, અને ઉધાઇ, કાડી,
અને મકેડા ગંરથી ઉભરાય છે. (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ
મળા બાધવાની તપાસમા આમ તેમ ફરે, ઉડે તેથી બધાં (૫)
શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આયમતા પીળો બાસ
થાય છે. ચંદ્રમાની આગુમાન્ય ધણુ સફેદ કુંડાનુ દેખાય છે. ઇરાન
પુણામા ધણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય પુણામા ઠંડો પવન વાય છે
(કારણ કે નૈઋત્ય પુણામા ફરીઓ છે) તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.	સપ્તર્ષિ=પુરેપુરિ	વાઢગીરી=નામના, કાંતિ
કેસરેહિંદ=એ નામનો	અ.ચરણ=ચાલચલગત	દબદમા બરેલી=કાં-
ધબકાળ	અવરથા=હાલત	વાળી, બપકાવાળી
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળ	સલાહ=અનુમતિ, સમતિ	સમ્મતા=સહુકાઈ
નાર ઓ, પતિવ્રતા	પ્રયાસ=મહેનત	ધાયજાજાખમી
સંભવ=આશા	નિષ્ણ=માવ, આરથા	પરમજુ=પરોપકારી

બુજ=કદર, પિછાણ	હસ્તક=તાબામા	ખેદ=દીલગીરી
બાપા=બોલી	ઢંદરે=મરકારી જાહેર	વિસ્તાર=ફેલાવો
મમતા=આહના, માયા	નામુ	પૂજ્યભારતી=પવિત્ર
મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક	પદ=પદવી	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિકટેરીઆએ ક્યાથી ક્યા સુ'ની કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમા થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમા માદીએ બેસા હતા ? એમના પિતાજીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કેની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમા વિધવા થયા ? મહારાણી હિંદુસ્તાની બાપા જાણતા હતા કે નહિ ? કપની કનેથી મરનાર મહારાણીના કાથમા ક્યા સનમા આવ્યો ? ૧૮૮૭મા શું બનાવ બન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમા શા માટે ચાલુ કરવા આવે છે ?

પાઠ પદ.	રહ=ગુસ્સે થા	જાનુ=હ મેશ
રક્ષા=ક્ષણ કર	કળ-મોત, હાર	ક્ષેમ=સુખી સ્થિતિ
દેવ કથર	અધેપાડ=મેસાડ	રાય=રાજા
મહારાજ=પાંચમાજીઓ	દેવ=કોનો, અદેખાઈ	સદ્ અભિમાને=સારી
પ્રોટ=વજા મોટા	હુનર=કસબ	ઉચ્ચ લાગણીથી
જયવંત=જયશાળા	અમધર=અમારે ત્યા	પૂજ્ય=પવિત્ર
મસખધારે	સપ=નિરાત	પ્રત્યેકનરફ
ક્રીતિ=મોટાઈ	સધા=થાઓ	ધર=રાખ
યશ=આગરૂ	કાળ=વખત	શક્તિમાન=જોરાવર
લખાવવધાર, ફેલાવ	મજ=હમલો	રાજેશ્વર=રાજાઓના
જમદીશ=૫૨મેશ્વર	દાન=પુણ્ય	ધણી
નીખેરવા=ધુટા પાડવા	પ્રેમ=મોટા	નાયબ=૫૨મેશ્વર

મહામાનીઅકલનો | શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી દીલ=મન
જ કાર, ધણા માનવાળો | પાર=મુધી | સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૯ રાજગીત

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજા તું રક્ષણ કર હે પરમેશ્વર તું મોટા
રાજા તું રક્ષણ કર હે મોટા રાજા તમે ધણા વરસ જીવજો. હે
પરમેશ્વર શહેનશાહ તું રક્ષણ કર એમને ધણા ક્રાંતિવાન બનાવ
મોજમજા મોટાઈ અને આખર આપ અને એમનું રાજ્ય ધણું
વરસ ચાલે તેમ કર હે પરમેશ્વર શહેનશાહ તું રક્ષણ કર (૧) અરે
પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું ઊઠ અને એના દુશ્મનને વીખેરી
નાખવા તૈયાર થા, અને તેનું મોત લાવ, વેર અને ક્રકાસ બધો
ખેસાડી દે સમજણ અને કળા વધે એમ કર, અમારા ધરમા
નિરાત ને સપ થાયો કે જોયા હમેશા અમારે બહુ થાય (૨)
હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આખર અને સુખી
સ્થિતિની હમલામધ (ધણીજી) બક્ષીન કર કારણ કે ગરીબ અને
રાજા, સારી ઉચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે;
અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે (૩) હે સત
શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહામાની, પ્રભુ તું એને તારી હાથમા રાખ
એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા મુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ
થાય છે, વફાકારનો સપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહ તું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૦. | યદુ હતો તે પરથી એ | જેમા રણુછોડજીનું
અશી અકબુતના દીક | નામ પડ્યું છે. | દહેર છે.
રાનો દીકરો | હારકાઝાકિઆવાના | યુનાન દેશપુરોપખક-
જાવકુળપદકુળ, એ | વાયવ્ય ખુજામા ગાય | ની કક્ષિણમા દેશ છે
કુળનો મહી રથાખત રે | કવાકનાતામાનું શહેર છે | તે; મીસ

૪ સ પૂર્વે=સ્ત્રી સન	યો હોય ને	લાડી=વહુ
પહેલા	ત્રિપિ=ત્રિભેલી ભાષા	લકા=સિદ્ધલકીપ, હિંદુ-
નિતાધાર=અધર વગર	મુશ્વર=વચ્ચે ઝીંતે	સ્તાનની દક્ષિણમા એટ
ના, મરીબ	હિમા=દત્તયા, ખૂન	છે તે
દવાખાના=હોસ્પિતાલો	અનશો=સાધુઓ	સગમ=નાની નદી મોટી
ધોગી=મરીયામ	ઉડા=અર્ચાણુ	નદીને જે જગાએ મળે
ચાતરા=અણુતરા	હિત=ભણુ, દલ્યાચુ	તે જગો
આશ્રય=મદદ, ઉત્તેજન	મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ	પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
સ્થળો=થાભલા	આચર=મળાતકાર, દમાણ	પુરાણુ=હિંદુઓના એ
મળતરવો=જે મુદ્દા કે	વૃત્તાન=હકીકત	નામનો જુના અથો
મિદ્ધાનોપર ધર્મ રચા-		

સવાલ—ઐશ્વર્યને કયા રજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
 ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વરાના ? તેમની રાજધાની કયાં હતી ?
 અગાકે પોતાની રૈયતના બચાને માટે શુ શુ યોજના કરી ? ગીર-
 નારના લેખમા શુ લખેલું છે ? લકાની લાડી અને ધોધાનો વર એ
 કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧.	જુ, ખરા ખોટા વખાણુ	દહાડાવાળી
વશએ=સમાજ-ભેલા	કરનાર	સમય વિચારીને=સમય
ખડેર=ભાગી પડેલી	પટાવનો=રાજના મુખ્ય	સચકતા વાપરીને
ધમારતો	સરદારો	નિર્ભય=ખીક વગર
ગુજરરદ=ગુજરાત	કતલ=કાપાકાપી	રણમૂમિ=લડાઈની જગો;
નીડર=ખીએ નહિ એવો	પડાવ=મુગમ	રણક્ષેત્ર
હિમતવાન	મરણીઆ ચક્રવ્યાહોમ	યાહોમ કરીને=મરણીઆ
વચની=મેલેલું પાળનાર	કરી, અપલાવી	ચક્રને
ખાટ=એક જાતના ખાફા	મર્મવતીએ શ્રવવાળી,	મૂઝીને=શુરસાથી લડીને

સવાલ— અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊઠી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે કયા હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલો વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? જુવડ અને જયસિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુહરી કોણ ? રૂપસુહરીને જગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.

વનરાજ=જયસિખરનો
છોકરો
દેખરેખ=તપાસ
મૂળરાજ=રાજાનો છોકરો
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં
જન્મ્યો હતો)
ગ્રેખ=સૈથી સારો
પુખ્ત હંમર=સમજણી
હંમર, અઠાર વરસની
હંમર
કાવર=કોચો ને ભરાઉ
સામળો=કાળો
શ્રીરથળ=સિદ્ધપુર એ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર, ધાક, કટાળો
ગુનામઠ=ગીરનાર પર્વ-
ની પાસે શહેર છે
(હાલ એમાં બાળી
વંશના મુસલમાન
રાજાનું રાજ્ય છે)
ખાલસા=ખપ્ત
સતી ધવું=ધણીના
મુડકા સાથે જીવતા
બળી મરવું
આણુ=દુવાઈ; કુકમ
શીવ=શિવને માનનારા
ખાલસાઓના તથા પંથ

કા તાલુકાનો તથા
કાઠિયાવાડનો કેટલોક
ભાગ
સહઅલિમ તળાવ=એ
નામનું પાટણમાં
તળાવ હતું એનાપર
હમર મહાદેવની મૂર્તિ
હતી તેથી એવું નામ
પાડ્યું હતું
કતકથા=મોઢેથી ચાલતી
ખરી ખોટી વાત
આધ=હરકત
પ્રતિબંધ; મુશ્કા

સવાલ—વનરાજ નામ શયી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના આપનું
 રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? એ નામ
 પડનાનું કારણ શું ? ચાવડા વશનો છેલ્લા ગળ કોણ અને તેને
 કેટલા હોકરા હતા ? ચાવડા વશ પછી કયો વશ થયો ? એ વશના
 પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળ-
 રાજ નામ શા ઉપરથી ? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ
 કહો. સોલકી વશ કયાથી કયા સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલકી
 વશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજ થયો ? સિદ્ધરાજના આપનું તથા માનું નામ
 શું ? મીનજદેવાએ શું બધાવ્યું અને કયા તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના
 શરીરનું વર્ણન કરો. બચ્ચર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરવ્યો ?
 જીનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા
 વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાજકુટુંબની એળખાણ
 આપો. યજ્ઞારામ કયાના રાજા તથા કયા વશના ? માળવાના રાજા
 સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ?
 સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુખ્ય ખાલસા
 કર્યા ? સિદ્ધરાજ દિલ્લ હતા એ તમે શા ઉપરવા કહો છો. રૂદ્રમળ
 કયા છે તથા શું છે ? એ કોણે બધાવ્યું તથા કોણે પુર કરાવ્યું ?
 શ્રીરથજીનું બીજું નામ શું ? અવુ નામ પાડવાનું કારણ શું ?
 સિદ્ધરાજે કયા કયા બાધકામો કરાવ્યા ? સિદ્ધરાજ મણેતો હતો કે નહીં ?
 સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સતમા મરી ગયો ? તમે
 શા ઉપરથી કહો છો કે અયુધીજનાવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવા
 રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સતમા અને કયા થયો હતો ?
 સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કશુંના મૂળ છે મતલબ
 કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે,

પાઠ ૬૩	રાજધાની	અર્થ
ઉમરાવ=અમીર	બેમમ=આદલાહની સ્ત્રી	અપાઝપી=મારામારી
યોધા=લડવૈયો	બાગલાણુ=નાશકની પાસે	કાન્ન=કવિતાનું પુસ્તક
અલાઉદ્દીન=ખીત્રણ વ-	ડુંગર છે	દુરાચણી=ખરાબ
શનો બીજો આદલાહ	દીપી=શોભી, ખીલી	
પાટનગર=રાજનગર	અલટિત=અચોગ્ય	

સવાલ—વાધેલા વચનો છેલ્લો રાજ કયો ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમા ? કરણની કઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કોલાદેવી કોની બેમમ થય ? કોલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	લૂટનાર	કુશોભિત=સારી શોભા-
બડ=કુદરત, બળવો	કામળ=મૂળ	યમાન
લડવૈયા=યોદા	સરહ=ચીમા, છેડો,	વણકરે=વંચુનાર
પશ્ચાતાપ=પસ્તાવો	છેવટની હઠ	ઉમદા=સરસ
અત.કરણ=મન, દીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઝોરસ=મેળો
ધોર કર્મ=વાતકો કામ	બેશ=સારી, ઉમદા	ધોર=વાપી, ફર
વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉમરાવવાની રીત કોણે બાધી ? અહમદશાહના વખતમા પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોહલ તથા આમાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યા ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યા સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૫.	તરવાર વખણાય છે.	બેટ=શબોદ્ધાર એ
મેળનો=આન દી	જગત બૃશર=જગત	દારકાની પાસે છે
મન=મુસલમાની વશન	પેટ્ટિ એ દારકા	ગામત=પૈમાનર
નામ છે	પાસે છે	ફરદોશ=આવાવાડી
મેગડો=મે ગઢ જીતનાર	ચાચીળા=દરીઆમા લૂટ	અમરાધ=આવાવાડી
શીતુર=દુશ્મન, બા	ઠરનાર	હઠ=મપકો, દમઢઓ
દામ=ડરમ	ખાલમા=ખપત	વાજીત=વાગમ
શિરોદી=યુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	ઉસ્તાદ=ગુરુ

ઉત્તરમા છે અર્દાની મુમાફર ખાતા=ધર્મશાળા
સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? મેગડો નામ
શાથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરમ પી ઉંમરે
ગાફીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમા કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા
રાજ્યઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨મા શું બનાવ મળ્યો ? દરીઆની લડાઈમા
કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદવાદ કોણે વસાવ્યું ? બમરીઓ કુનો
કયા છે ? મહમદશાહને કયા દાટ્યો છે ? મહમુદે સોફાપયોગી શું
કામો કર્યા ? મુમલમાન પાદશાહોમા સિદ્દરાજ ને નો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬.	બદ્યા-બેટ કયા	વડોદરા=વિશ્વામિત્રના
સરવ્તાબે	ટકી શાય=ટકર લાઇ	કાઠાપર ગાયકવાડની
ભગામ=સત્તા	ચકાય	રાજધાનીનું શહેર છે
હસ્તક=તાપામા	ખંખાત=મહી નદીના	હવાસે=તામે
વશ=તાબે	મુખ આગળ શહેર	મગર=અહકારી
બચાવી=ચાવી	છે. એમાં મુસલમાની	આપદાત=પોતાને હાથે
ઠર=વેરો	રાજ્ય છે.	પોતાનો જીવ મહવે.તે
કરમાવ	ફનેહ=જીત	ખત=કોડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થયે ગયો ?
તેણે શું કીધું ? બહાદુરશાહ કયા બે બપોરા સત્રુને જીતી શક્યો
નહિ ? ઇતિહાસના કોણ અને તેણે શું કીધું ? ગુજરાતનો હોદ્દો
મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.	નાન્યુ=નળી	કરા=આકાશમાથી ને
આપુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે	ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ, ઓસ	પાણીના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે
મટા=ભરાવ	મંજ=ધાસનો ઢગલો	ઝાકળ=કીના જોરથી
ચમકારા=ઝમકારા	બિજી=બિનામ	હવામાંની વરાળનું પાણી
ગુપ્તુ=તાડીના પર	બંધાધ જમ્ય છે=કરી જમ્ય છે	થવું તે; ઓસ, કાર
વાદળાં=આભલા		

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો આપુ ક્યાં છે ? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી બગા મણાવો વાદળા શેના બને છે ?

પાઠ ૬૮.	હુમડુ	રીમર
બેગા થયેલા=મળી	સપાટી=પદાર્થનો ઉપલોભાગ	કેરો=આટો, ચકર
મએલા		આરપાર=એક છેડાથી
સદ=વહાણના કુવા સાથે	આગબોટ=વરાળથી	બીજા છેડા સુધી
બાધેલું પવન ભરાવાનું	ચાલતું મોટું વહાણ,	

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ મણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેર કેટલા વખતમાં

પુરો થાય છે ? પૃથ્વી ને ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મેલની
હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સરખ
ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? ઓકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે
ત્યારે ધરો ફરે છે કે ઓકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯.	સ્થિતિ=હાજત	વાર્ષિક=વરસની
અંતર=ઝેટે	ગતિ=ગળ	
ઓકસ=મુકરર	જોન=સળમતો ઠાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કદ
દિશામાંથી કદ દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ
શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને
તે દિવસ કયા ?

પાઠ ૭૦.	ફરવે છે	ખરે=બોંયપર પડે
અમાસી=ચાલુ	ન દી=કેપેડી	ધરે=ઓળે
કરાહી=પાસ, તુવેગ,	હેલી=ચાલુ વરસાદ	તબોળ=પાન
વગેરેના સુખા છોડ	યળે છે=થાય છે	ધરે=પહેરે, ઓઢે
પ્રપરા=સુખા હુડા	માફકમર=જોઈનો	શાલ=જીનનું કીમતી
કાલ=નીક	તીડ=ખેતરને નુકસાન	લુગડુ
કામ=પાણી જવાનો	કરનાડ તપખિરીઆ	ફારે=ચીંગ પડે
માર્ગ, નીક	રગનુ છવડુ	ધટે=ઓઢા થાય
ટેદી=ખડખુચ	ધમાલ=બીડ, ધાધલ	બલીભાત=સારી રીતે
ખરીફ=ચોમાસામાં	રવિપાઠ=શિઆળુ પાઠ	જળ ઉડા જાય=પાણી
વવાતા ધાન્ય	કડમ=જુવારના સુખા	સુખાધને ઓછુ થાય
વાવણી=રોપણી	સાડા	પામે=મળે, આવે
કરપી કે છે=રાપડી	સરકાર ધારો=મહેસુલ	ગુણવાન=ફાયદાવાળા;

સુચકારી	આસન્નમનુ	અંપાપીણા રંગનું
હોળપાણીની ઠંકી	દૂધાદૂધપુખી ગમેલી	સુમધીદાર ફૂલ
ભાગભાગે	ઉચારેન્નેલે	મસાસારા
ચદન=સુખડ, કેસર	મહારત્તરાનું નામ છે	કુલાપ=મોટા થાપ, ખીત્રે
વગેરેને ધસીને ભચકા	ખેતીનારખેકુત	માટ=માટે
જેવુ ખનાવે છે તે	અપેલી } એમ જાતનાં	આખડીઓ=પાવડીઓ
મીઠા=મધુર	જુદા } સુમધીદાર	દિંગીળા=હીંચકા
વળનોભ=ધણોળ	અથ } સફેદ ફૂલ	ખાટ=ખાટપો

સવાલ — ઉનાળામાં ખેડુનો શુ શુ કામ કરે છે ? ઉનાળામાં ખામડાના
 ભોડો સહેરમાં શુ લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુનો શુ કામ કરે છે ?
 ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ?
 શિયાળામાં શુ કામ કરે છે ? શિયાળામાં શુ વેચવા આવે છે ?
 કવિતાની સમજુતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે ઝાડના પાંદડા ખરી પડે છે અને ધડ
 પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને ઠંડોળ પાકે છે, ભોડો શરીરે તેલ
 એળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા ને પહેરે છે, ને ચાલ
 એટલે છે ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે શિયાળામાં
 દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી
 રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) ઉનાળામાં પાણી
 ઘણું જતા રહે છે. (ગિઠાં થાય છે) નદી અને સરોવરના પાણી
 ધમ્ ઝોછ, થાય છે સળી વનસ્પતિને નવા પાંદડા આવે છે, અને
 સારા સુસુવળા કેસડાના ફૂલ પથ્થ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના
 ફડ, કુવારા ને ખામ સારા ભાગે છે ચદન અને વીંજણા વહાલા
 ભાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કાચબ મધુર ચાખ્ખ ખેલે છે,

અને તાપ ધણેજ પડે છે (૪) વરસાદની ઝડપુ ધણી મઝાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમા ડુબેલી દેખાય છે મતત્રય કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ માય છે તે ખેડુનો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચપેલી, જીંઘ, જાંય અને શુભાળનાં ફૂલ સારાં ખીમે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હાંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧.	નાશક અને ત્રાણક	શહેર છે. (એમા પેશ-
સલામતી=હથિઆર ન-	નાશક 1જલ મા'ગોદા	વાની રાજધાની હતી
માવી સલામ આપવી ને	વરીના મૂળ આગળ	પુનાના પાન વખણાયછે)
અધિકાર=જોધે, સત્તા	એ શહેર છે	મડળ=સભા
કપરી=અમલદાર. અ	જળધીધ=પાણીનું જોસ-	કાયદા=કાનુન; ધારા
ધિકારી	અ'ધ કપરથી પડતુ ને	મત્રી=પ્રધાન, વજીર
કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય	શાંતિ પટ=શાંતવાળી	મેટી અદાલત=હાઇકોર્ટ
અધિકારી	વિભાગ=ભાગના ભાગ	ન્યાયાધીશ=જજ સાફ કર-
મર્વનર=મલાકાનો મુખ્ય	દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો	નાર અમલદારો,
અધિકારી	મુલક	જડખે
માહીતી=સમજ	મહામજેશ્વર=મુખ્ય	ડિરેક્ટર=મલાકાનો કેળ-
રેલ=પૂર	મલાકામા હવા ખાવા	વણી ખાતાનો વડો
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં	નુ ઠેકાણું છે	અધિકારી
મેટામાં મેટી નદીને તે	પુના=પુના બિલામા	પેશક=નકકી
જેજવાળી=શરફવાળી	મુળામુકા નદીપર	

સવાલ—મુખ્ય મલાકાના કેટલા ભાગ કહેલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? એ દરેક ભાગના કપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય ખીજો કયો જીરો વિભાગ છે ? તેના કપરીને શું કહે છે ? શુભદાત

કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુખ્ય ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટા દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણું કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓફીસર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ કિયાળામાં, હનાળામાં, અને ચોમાસામાં કયા રહે છે ? મુખ્ય ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુખ્ય સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના કાચ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં કયા કયા ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુખ્ય ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ કર.	મિનારા=મુરજ, ટાવર	તાર=તાંતણા
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો	વૈભવ=સુખના સાધન	તજી તાર=મુતરાઉ, રેશ-
ઉતાર=મુસાફર	ચાનક=ચાન, ઠેકાણું	મી ને કસખી વણાટ
ફાંટા=સાખા	ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણા	ખોડા=ભગડા; અશક્ત
મીલો=કાપડ વણવાના	નો ઘાટ	પાજરાપોળ=ખચકન
કારખાનાં	ખાર=વહાણુ આગમોટ	દોરોને રાખવાની જગા
કારખાના=કામ કરવાની	સગારવાની જગા,	સહિત=સાથે
મોટી જગે	બહર	દેવસ્થાન=દહેર
ગીરદી=ગીર	કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-	હાવણી=સરકરને રહેવા-
લક્ષાધિપતિ=શાખો રૂપી	આના ધણી	ની જગા
આના ધણી	દાણુ=જકાન	ગોર લરકર=સોલજરોનું
	વણાટ=વણવાનું કામ	લરકર

શાસ્ત્ર=પ્રશ્ન

નિશાળ

જે માપ આવે તે;

કાલેજ=પાઠશાળા, હૃદય વિસ્તાર=જાણ પડે.

ક્ષેત્રફળ

જ્ઞાન આપવાની મેટી જાણ મણના જમીનનું

સવાલ—મુખ્ય એટલે અગ્રેજ સરનારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ?

અગ્રેજના હાથમા આગા પ'ડી શુ મુકારા થયા ? મુ મત્તનું વર્ણન

કરો મુખ્ય નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો મુખ્યનો

આખર કવો છે ? એનો વિસ્તાર કટવો છે ? કટલા માણસની હાથ

વરતી છે ? મુખ્ય છલાકામા પહેલા નબરનું બદર કયુ ? હિંદુસ્તાનમા

વેપાર રોજગારની બાબતમા કયુ શહેર ચઢિયાતુ છે ? મુખ્ય છલાકામા

બીજા નબરનું શહેર કયુ ? મુખ્ય છલાકાનાં મોગા શહેરોના નામ કહો.

અમદાવાદ કાજો વમાવ્યુ અને કયા મનમા ? અમદાવાદની પડતી શા

કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસવથી શાને

માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શુ કહેવાય છે ? અમદાવાદ

શહેરમા જેવા લાંચ જમાઓ કઈ કઈ છે ? અમદાવાદ કઈ નદીને

કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શા વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩

જ પુસ્તક=મરચ બિલા

એમેએમ=એમેએમમા

વીરમગામઅમદાવાદ

મા કરવો છે

પોટી=માલ ધારેવા મળે

બિલામ શહેર છે

રેલવે=નોદાની સડકનો

વજુનર=પોટીનું ટે.બુ

(અહીં મુનમર તળાવ

રસ્તો

પેઠ=મહારાષ્ટ્રમા દેશી

જેવા લાંચ છે)

હાટર=નહી છે એ રેવાકા

સખ્ય છે (અહીંની

ડીમા=એ પાલણપુર

કાના કુ ગરમાથી ની

પામડી વખણાય છે.)

એજન્સિમા શહેર છે

કળી ખ બાતના અ-

પ ન=અપાટો

વેપારી માર્ગ=માલ લઈ

ખાતને મળે છે

પોરમદર=સદામાપુરી

જવા લાવવાનો રસ્તો

(કાઠિઆવાડમા છે)

કાફો=જથ્થો, ટાળું

થરાદ=પાલણપુર એજ- | નમરપારકર=સિંધની | બિલાનો તાલુકો છે
 નિસમા છે | દક્ષિણમાં થરપારકર |
 સવાલ—જ'પુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી
 રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા રોડોનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ
 કઈ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુખ્ય જગ્યા
 હોય તો કઈ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા રોડોનો આવે ?
 સુરતથી નાનકડે રસ્તે જઈ શકાય ? આગમાંડીમાં જવાનું માર્ગ
 કે પગ રસ્તે જવાનું માર્ગ ? પગ રસ્તે જતા શું શું હરકતો પડી ?
 મુખ્યથી દારકા શી રીતે જવાય ? દારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે
 જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જ'પુસર તેઓ
 કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગમાંડી અને આગમાંડ નહોતી હારે
 ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.	આપવા તે	આપાદ=અદિઆતુ
જુન=થોડી	સ્વતંત્રપણું=આપ અ-	બેનમુન=જેનો જોડો
સદી=સૈકા	ખતારી	નહિ હોય તેરી, ઉત્તમ
તુવાર=રજપુતની જાત	રગટી=રગવાનું કામ	એજ=ઉત્તમ
ચોહાણુ=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડો, છેવટ-	થેરાવો=કરતો થેર
ખડણી=નાના રાજાઓ	ની હદ	પુરજો=મિનારા
મોટા રાજાને રૂપીઆ	ધાદ=કરપ, દાખ	ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—આપાનેર શું છે તથા કયા છે ? હાલમાં ત્યાં કયા લોકોની
 વસ્તી છે ? આપાનેર કોણે કયા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ?
 ૧૧ માં સૈકામાં કોણે રાજ કર્યું ? ધ સ ૧૪૧૮-૧૪૫૦-૧૪૮૮માં
 શું બનાવ બન્યા ? આપાનેર મહમદ બેમડાએ કયા સનમાં જીવ્યું ?
 ૧૬૦૩માં શું બનાવ બન્યો ? આપાનેર અગ્રેજના હાથમાં આવ્યા

પછી આખા કંમ ચમ્ 'સકાયુ' નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક થું
છે ? ચાંપાનેરના કિશ્કાનુ ખ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનુ દહેરું છે ?
પાવાગઢને લોકો શુ કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શુ ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૫.	સ્થિતિ=ઠાઠત	સ'કાચીએ=મરાખર
ગરમી=ગરમ વસ્તુને અ-	છલાછલ=છેક માથા સુધી	ગોઠવીએ
ડકવાથી જે લામણી	ઉપસાને=પુલીને	પ્રસરી=ફેલાઈ
પેદા થાય છે તે.	ધન=નકર	પાટોપાટ=એક છેડાથી
અપકો=ડામ	પ્રવાહી=રેલો આલે એવુ	ખીજા છેડા સુધી
ઝંઝા=ફેલા	અ ખેરીએ=રાખ દૂર	ફૂલે=કદ વધે
વળન=નોલ	કરીએ	

સવાલ—ગરમી એ શુ છે તે સમજાવો ગરમી કેટલી જાતની છે ?
ગરમીથી પદાર્થનુ વળન કેમ વધતુ નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી
શી આત્મતા ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર ચવાનુ કારણ પ્રયોગથી
ખતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં
શુ શુ ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમા જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.	સ્વરૂપ=પોતાનુ રૂપ,	શાલુપટ્ટા=શાલ વગેરે
સ કાચાય=કદ નનુ થાય	ખરૂ રૂપ	હુ ફાળુ=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ	શકા=વહેમ, શુંચવણ	મુકાબલો=મરખામણી,
લોઢાનો પાટો	બરેલા વિચાર	બરોબરી
સજ્જડ=મજબુત	ડોળી=ઝોળી	
ઢાંકણુ=ઢાંકણુ	કસો=કે સો	

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજાવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને હંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને અઠનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુદ્દાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડુ સા માટે ઠંડીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.

કાગળો=મોખા પાણી	ગોરમટી=ગોરાડું માટી	પુલવેલી=પલવેલી
ભરી હલાવી કાઢી	અધક=આધો કરનાર	આદી=ફાદા, આઠા
નાખવું તે	મળખુતી=તાડાત, ગેર	દાહ=અગન
ધુટ્ટો=મોખા માથ તેટલું	કાકડો=ગળામા બહારની	ગચરકા=ઓડકાર
પાણી	ખાજુએ દેખાતો ગટું	ઉલટી=વામીટ, ઓડાસી
ખટુમડું=સહેજ ખાટું	(એ ગટું નાના છોક-	કાકીલું=ચોકું હુદ્દાળું
પુર=પુરાશ પડતું	રામા દેખાતો નથી	મહીસાગર=મહી નદી
થૂ થૂ=થૂક થૂક	મોટા માણસમા દેખા	ખદખદ=ખદખદ થાય
ખનાવટી=ખનાવેલા	ય છે)	અકતુ=એડેલો ગોળાકાર
	અવાળું=દાતના પીડિયા	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? આપણા દેશમા ફટકડી કયાં થતી હતી ? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુલવતા હશે ? ફટકડી પુલાવતી વખત ખદખદ છે તનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૮.

સીસું=મેલા જુરા રંગની	ધસરકા=ધસારાથી પડે-	જ ગાલ=તાબાનો કાટ
ધાતુ	લા પાકા	કટારણું=કટારણું
	એ બોલ=થોડું	રદન=કામું

સવાલ—હરિશ્ચંદ્રે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મહારામે કલાધ વિષે શું શું કહ્યું ? પિતળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસ શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૭૬.	ટાકેટકેએનું	વાળું
માન=કાપનાની વચમાં	નાન=નાનું	કોણુ=શેરડી પીલવાનો
આટો થાબસો	રમનાન=રમનાનું	સચો
સાડીઆટ=રોડીઆ	ટુલિ=ભારે	ધાણી=નેશ દીવેશ વગેરે
મનપણુ=મળતણુ	શીઘુ=ચિકાશ વગરનું,	પીલવાનો સચો
કુપણ=ટીંગી	ઝટ શટી જાય એવું	ચઢિઆનો=ચઢનો
ચડ=પડ	રેસાદા=રેસાવાળું	હાથીદાત=નુથળ
ગણુતરી=દિમામ	પરગા=તીક, મેરી	ધાટમવ=ચાટદાર
દાનુ=દાનુ	પટ=મજાનું	ઓપીને=વસીને
અગળનું=વચસા	ખચોખચ=પાસે પાસે	મૂઠ=હાથો
વમનું	એકાગન=એકમેક	મહોરા=મકડા
સગીન=જાનુ, નક્ક	ચીનડ=ચીનડું, ચિકાશ	

સવાલ—લાકડું ? કયા જોનામા આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહુલ, ખીજો, ત્રીજો, ચોથો, અને પાચમો નજરે દોની જરૂર છે ? લાકડામા અફરત પામે ગોળ કુડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુડાળા ઉતરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સગીન અને કયો ભાગ ઓછો સગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમા આવે છે ને કયા કામમા આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાધરાતા કામમા આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયડુંનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કંઈ કંઈ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાતપર થઈ શકે તેનું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાત શું કામમા

આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાય કહેવાય અને શા માટે ? હાકડું
કેવો પદાય ગણાય ? વનસ્પતિજ સેદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ

સુગંધી=પુષ્પો

સોડે છે=પીમળે છે

પાખડી=પાંદડી

જસવતી=એક જાતના

ફૂલ

કળી=ખીસ્યા વગરનું

ફૂલ

હાકણુ=વગર

વજ્ર=ફૂલનું હાકણુ

વજ્રપત્ર=ફૂલના હાકણુના

નાના પાંદડા

નાચુક=કોમળ

ચૂટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=પાખડીઓ જોડા

છને ગોટા જેવું અને

છે તે

સરણાષ્ટ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગધીઓ=સેકડો

પુંકેસર=નરતનું

ઝીકેસર=ઝીતનું

પરાગકોશ=પરામનો

જયો

પરાગકણુ=પરાગની રજ

રજ=પરાગકોશના ઝીણા

કણ

ખીજમય=ખી બધાવા-

ની જગા, ગર્ભાશય

સુક્ષ્મધીજ=ઝીણા ખી

સવાલ—અતર શેતુ અને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના
ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજવો. મોગરાના
ફૂલનો નાચતો ભાગ નળી જેવો અને ધતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાષ્ટ
જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ?
પાખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે ? ધણુ
નરતનું કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી,

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

માવજત=સંભાળ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=ભાવો

વર્ગ=જાત

પોષકાન્વણની થી જો

જળવાય=સંચવાય

પતી રહે=પુર થાય

ફાલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પાંચર.

ફાડ=ફળ	સત્વ=સ	ફળ
ખીમ કુર=ફળગો	માફક આવે=અનુકૂળ	રદ્રાક્ષ=જેની માળા અને
ફળગો=સણગો	યાય	છે તે મણકો, એક
પોપણુ=ગુજરાત	ભમફળ=મીતાફળ જેવા	જાતના ઝાડનું ખી
દ્વિફળ=એ ફાડવાળા	લાલ શ પડતા રમના	

સવાલ—ખીને ઊગવા માટે શુ શુ જોઈએ ? કયા ખી એકફળ ને કયા ખી દ્વિફળ છે ? દ્વિફળ ખીમા ખીમ કુર કયાં હોય ? ખીમ કુર શુ ખાઈને મોડુ યાય ? જેનુ મૂળ થવાનુ હોય છે તે ભામ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયા આવે છે ? કયા ખી વહેલા વાવવા જોઈએ ? કયા ખી મોડા વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનુ કારણ શુ ?

પાઠ ૮૩.	ડીદુ=ડીચુ, ડીચકુ	કાચળી
સદિ=દુનિયા	પ્રાણુ-ક્ષાત્રવાયુ=જીવનનુ	નસો=રંગો
શેભા=દેખાવ	રક્ષણ કરનાર વાયુ,	ધન=ધીમ
આત્મા=જીવ, મન	ઓડિસજન વાયુ	ધટા=ભાવ
પ્રસન્ન=ખૂશ	પુષ્ટિ=પણ, જોર	
અશ્વ=ભામ	જર=પાચન કરવાની	

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ કયારે બહુ દુખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડા કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડા પ્રાણીને શુ ઉપયોગી છે ? પાંદડાને રસોડુ જર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડના પાંદડાની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં ખી એકફળ હોય છે કે દ્વિફળ ? પાંદડા સિવાય પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.	ચુ'ટણી=ચુટવાનુ કામ	કપાસીઆ છુટા પાડ-
નમસ્કાર=એ હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	વાનો સચો
માયુ નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	નુકસાનકારક=નુકસાન
નર્થા=એકલા	નહિ	કરનાર
વિચિત્ર=દેખાવમાં એડાળ	મસળે=ચોળે	કૌવત=મળ, જોર
વાવેતર=રોપણી	ફાયદાકારક=ગુણકારી	અનિયમિતપણે=વમર
પાણીપોચી=એજવાળી,	જગૃત=હોશિયાર	નિયમે
શરદીવાળી	અરબસ્તાન=એશિઆ	હદયહાર=ગદે, વધારે
સોડમ=નાસ	ખ ડની પશ્ચિમમાં દેશ છે	કાળજી=ચીકર
તેજદાર=તેજવાળો,	છડીને=છોડા કાઢીનાખીને	
ચળકતો.	ચરખો=કપાસમાંથી	

સવાલ—આ એ શું છે? આ ધણી કયા પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ચાનુ વાવેતર કયા ચાય છે? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી? પાકડાં ચૂટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ વહેલી કયાથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં ચાય છે? કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે? આ અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ? જવાબ. આ ફાયદાકારક નથી કારણ કે આ જૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હમેશાં આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ બધ શકાતો નથી માટે તે પીવાની દેવ કદી પાકવી નહિ.

પાઠ ૮૫.	મરીબ	મીસર=વિભાયતથી હિંદુ-
અમીરી=એટો દરજ્જો	ઉમદા=કીમતી	સ્તાન જતા રસ્તામાં
ચિહન=નિશાની	મરમ હવા=મરમી	એ દેશ આવે છે.
નિર્ધન=પૈસા વમરનો;	અમેરિકા=એ ખંડ છે	કપાસવરનો છોડ

પાંખડી=ડાળી	જીંડવાં=ખીરવા વગરના	વીણુવો=મણુવો
કપાસીઆ=કપાસનાં ખી	કાયા	અ કાય=નકી થાય
નક્ષત્ર=કેપચેદ	કાલા=કપાસના ફળ	

સવાલ—બુગડા બનાવવામાં શુ શુ વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શુ ? કપાસ કયા કયા પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કયા કયા પાકે છે ? કપાસના ફલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણુનો પડે છે ? કપાસ લણુનાનો સાથી સારો વખત કયો ? રોનો બાવ શા ઉપરથી અ કાય છે ?

પાઠ ૮૬.	ભીંગડા=જડા પડ	યત્ર
અક્ષર=મળાની નીચે	નરકા=લપખી	કણુકી=ઝીણા ચોખા
લટકતી આમડી છે તે	મળ્યો=નાની હોડી	કરાડ=વાસાની વચમાનું
નિભાવનો=કાયમ રાખવો,	હલસા=ચાટવા	ઉણુ હાડકું
ગરમાવો=ગરમી, ફૂંફ	સુમાન=વહાણુને ફેરવવાની ગતિ આપનાર	

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલા શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ ને દાખલો આપી સમજાવો માછલનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી બચ્ચા છ'ંકા મૂકે છતાં માછલા કેમ વધી પડતા નથી

પાઠ ૮૭.	લોચા=ભાસના મટ્ટા	પ્રચરધાણુચ્યુરૈચુરા
ન.મ=દેણુવાળો સાપ	સ કોચી=નાની કરી	દેણુસાપના માથા પરનો
કાચળી=સાપની બીગ-	ડાચુ=જડણુ	પહોળો ભાગ
ડાંવાળી પાતળી ચામડી	નિચોવાધ=દમાધ	બીચી ગ પાકડર=ધો-
પાસળી=પાસાપરની	ડખ=ચટકો	વાના કામમા વપરાતો
હાડકી	મળી મય=મળે ઉતારીદે	સફેદ ભૂકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ અને એર વિનાના સાપમા ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કેને કેને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ છડા મૂકે છે કે વિચાય છે ? સાપનું એર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? ક્યા એરી સાપોને દેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમા કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કોહનો રમ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮.	કળી	લપલપ વી=મહાર કાઢી
માંસાહારી=માસ ખા-	જીવ હિસા=હલા	ગોળો=પીડો
નાર	ગૂમ થવાથી=દેખાતા	બવ=અવતાર
સેરાળ=નીલ	બંધ થવાથી	
ટીશી=કુપળ, પાતરાની	શુંમળાતી=અડળાતી	

સવાલ—દેડકું ઈંદામાથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાપ છે માંદ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંડોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગળે પગે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા અંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલા આંગળાં હોય છે ? આગળ તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે ખાસ

લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાખા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને સાપની જીભમાં શું ફેર છે ? દાત હોય છે કે નહિ ? હોય છે
તો ક્યા હોય છે ? દેડડા ક્યા ક્યા રહે છે ? દેડડા ચતા સુધીમાં
તેનાં કેટલા રૂપ માય છે ?

પાંડ ૮૯.	પાખા=પાંદડાં	અગણિત=ગણાય નહિ
પસારી=પહોળી કરી	ગળી=એક જાતનું ઝાડ	એટલા, બણાબ
વર્ગ=જાત	એમથી ગળીનો રંગ	ઉત્તર=એપ, સાથી સારા
કરવત=કાકડા વહેરવાનું	બનાવે છે	વળામથુને, વિદાય થતો,
ઓભર	કઠોળ=ફિદળ ધાન્ય	હાથોઓ
દાતા=કાગરાવાળી ધાર	ધાણ વાળે છે=નાથ કરે	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી
મિડાય=અથ યાય	છે, ઉજ્જડ ૧૨ છે	મારીને
રબપુસ્તાન=ગુજરાતની	ઉજ્જડ=વેરાન, ઝાડ	પુરા કરવા=જીવ લેવો;
હિતરમા પ્રાત છે.	પાન વગરની	મારી નાખવા
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમધાટ	હીણુબાગી=કમન, સીખ	પાયરી=દાકી
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી	ખરપડી=એ નામનું	ખાળી=અટક વી
લબગેળ=લાખો ગેળ	જીવડું	ખાઉધરા=જીખાળવા
ટપકીઢાર=ટપકીવાળું	ભૂખખરો=ભૂખેખરવાનો	
શીલુ=પરપોટો	વખત, કડાકા	

સવાલ—તીડ ક્યા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના
આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે ? તેની પાખની રચના
કેવી હોય છે ? તીડનું મો કંવુ હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યા
પેલા માય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માલ
ખાકા સાથી ખોદે છે ? તીડના ઇંડાનો રંગ કેવો
હોય છે ? દરેક દરમિયાન કેટલા ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ત

શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું થાય છે ? તેને શું થયું ભાવે છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ ઊડતાં યથાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતા અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦.

જહર=હોજરી, પાચન
થવા માટે પેટની ડા-
બી બાજુએ ખોરાક
ખરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ગ્રીણી વસ્તુ
મેાડી દેખાડનાર
બાગ=અવયવ
કદ=માપ
ધાટ=ખાકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
ધ્રુવળ=ચેળ
ખુધાકમરમાથી વળી

ગઝેલા
હળકતા=વાકા દાળ પડતા
અટકો=ડખ
અમચમે=અમચમે
લાળ=ચીખણુ થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવવરોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-
કાવવા માટે જાળીદાર
લુગડું
કિવનીન=સિ કોનાના
ઝાડમાથી ઉત્પન્ન થતું
સત્તવ, તાવ કાઢવાની

દવા (એ સ્વાદમાં
બદુજ કડવું હોય છે.)
અધિઆર=વહેતું નહિતે
લીખો=મચ્છર, જી. વગેરે
નાં ઈંડા
ચોરસપુટ=૧૪૪ચોરસ
ઇંચ, એક પુટ પહોળુ
ને એક પુટ લાંબુ
કેરીસીન=આસતેજ; વાદ-
ળી રંગનુ પાતળુ તેજ
૩ ધાઇ=ચુ ગળાઇ
ડામર=ખનીજટાર
લોખાન=એક જાતનો
ગુદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનુ ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગ્યામાં ઈંડા મૂકે છે ? મચ્છરના ઈંડા

ખટકાવવાનો ઉપાય કહે. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.	અસંત=અશુભ	અબાડી=હાથી ઉપર
શ્રીમત=પૈસાદાર	બપેટી=વિટળી	ખેસવાનુ આસન
રસાભો=ખટલો, ઘોડા	ડોલ=આકડીવાળુ પાણી	ચગદી=કચડી
ભસ્કર વગેરે	કાઠવાનુ વાસણુ	શાત=પીરજવાળું
ખટ=ખાણુ	દુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
કેપ=રાક્ષસ	ટેરવુ=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમા મોડું
ખાવત=હાથીનો હાનનાર	પુપ્પ=ભરાડ, ગાડા	

સવાલ—શિયાળરાવ કોણુ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શુ છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતુ ? હાથીના શરીરની ત્યના સમજવો તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહે. હાથીને સૂઠ શુ શુ કામમા આવે છે ? હાથીદત્તનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહે. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહે.

પાઠ ૯૨.	તલપ=ફલગ, ઝડપ	રગબેદ=રગમા તફાવત
સંબધ=વળગણુ	સંબળ=જોરાવર	પરિપાવ=પુરેપુર પાકેલુ
બોથા=જડિયા, મુળના	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ, કારણુ
રસા, હું ઠા	ગોધ્યા=પૂર્યા, કમજ ક્યાં	અકચકિત=અળકાટ
એમાજમ=જાણાય નહિ	ફરક=ફેર, તફાવત	મારતો
એવી રીતે	પલટાય=મદલાય	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનુ કારણ શુ ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેના મુખ્ય કેટલા અને ક્યા ક્યા કારણો છે તે દાખલો આપી સમજવો. જગતી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીના રંગમા ફેર હોવાનુ કારણ શુ ? ફૂલનો

રંમ ભમકાદાર શા માટે બનાવ્યો હતો ? કૂલનો રંમ મુશોમિન શા કારણથી બનાવ્યો હતો ?

પાક ટુક.	પાણી જવા માટે ઉપ	નું ઠાંધકાવાળું ચકર
ગચીઓ=સાંકડી શેરીઓ	રથી બંધ કરેલો રસ્તો	રનાયુ=જે તાતણાથી
હૃદય=પોલીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=મજે	હાકા સથે માસના
ધોરી નમ=મોટી નસ	થાય છે	બોચા વખગેના છે રહે તે
મોરી=નીચ, નાની ગટર	શિરા=નસ	ધમકારો=ટકોરો
ગરનાળુ=મોટી ગટર,	રેટમાળ=પાણી કાઢવા	ટકોરો=વમકારો

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાના હોય છે ? હૃદય કયા આગળ છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજવો. ગદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ વેહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ વેહી જે નસમાં થકને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રમ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ વેહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજવો. છાતીમાં તથા હાથના કાડાપર ધમકારો શાથી થાય છે ? તદુસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધમકારો કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજવો.

પાક ટુક	પેલવાળા=કાણવાળા	મમાર=દુરસ્ત
શ્વાસ=નમ લેવો	તૈથી=તેલવાળા	વીધરીને=પીગળાને,
મૂત=મૂતર	ચરખી=ચામડીની અદ	ઝોગળાને
વાટે=રસ્તો	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	ફેફસા=જાની માંદેની જે
ધટ=મોટ	સક્ષમ=ઝીણો	પ્રતિયવડે શ્વાસ લેવાય
ઠાડું=શરીરનો આધો	ક્ષાર=ખાર	ને બહાર કઢાય તે

કાલીચુપ કામળાન્વેશે	ભાગ (એ જહરની	શૈવજ્ઞાની
ટિગ પેપર	નીચે ડાબી બાજુપરે)	મલમલ; વિષ્ટા
આંતરદુઃખાનું વળે	કાળજી=છતીને જમણે	તત્ત્વ=સાર
શે દોરકા જેવો પેટનો	પાસે જે પિતાશય છે તે	

સુચારી—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળમાં જને કોયલાની જરૂર
 આ માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે ?
 જે આપણે આંધળે નહિ તેા શુ, થાય ? નાના બાળકોને વધારે વાર આ
 માટે ખાવુ પડે છે ? ખોરાકના મુખ્ય દેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ
 છે ? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી સકાય અને તે કયા કયા
 અને તે દરેક શું કામ કરે છે ? ખોરાક આવીએ છીએ ત્યારે
 મોઢામાંથી જે શુંક છૂટે છે તેનું નામ શુ ? મોમાં મૂકેલા કાળાંઓ
 જહરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જહર શેનું અનેકું છે ?
 જહરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે ? જહરને દરતી
 નાની નસો કોના જેવી છે ? જહરમાં પાચન થયા વમરનો જે
 ખોરાક હોય તે કયા જાય છે અને ત્યાં તેને શુ મળે છે ? પિત્તની
 મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે ? જહરની નીચે શુ હોય છે ?
 તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શુ કામ કરે છે ? મલ રહે કયો જામ
 બહાર નીકળી જાય ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોમાં મૂકેલા ખોરાકનું
 લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જહર, કાળજી અને આંતરડાનું
 કાર્ય જાણો અને સમજાવો,

પાઠ ૯૫.	કુળે=મોટવો	વહેવડાવનાર
નિભાવવાને=ટકાવવાને,	વિટાલ્યુ=લપેટયું	ધાસ્તી=ખીક, જમ
કાચમ રાખવાને	ધુમ્મરી=કપારી	છિડોવાણુ=કાણાવાણું
નિરોખી=દુરસ્ત	મંદવાહક=જરમી ધીમે	મેળાપ=સમાગમ; સં-

ચેત્ર | જમાવજેડું થવું તે | શાવજીવસી લેવું તે
 સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના કારીરમાં
 ખરખરું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? જીનનાં
 લુમડાંથી ટાંક કેમ વાટી નથી તે સમજાવો. જીનમાં કેવો ગુણ છે?
 કારીરમાં અમલના આમ કયા કયા છે તે શા માટે? પરસેવો શાપ
 છે તેથી શું શાપ છે? જીનના લુમડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો
 ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુમડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને
 જીનનો મુકામલો કરો. જીનનાં લુમડાં કેમ જલદી એમાં શાપ છે?
 ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડા પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેર-
 વાથી શા ફાયદો?

પાઠ ૯૬.

સાહજીવેરને પહેરવાનું	શાહજીવેર પીણવાની	હોય છે)
ફેશમાં લુગડું	ચરખાની ધરી	ગળો=પીંજેલો રનો
સાહજીવેરને પહેરવાનું	કાંતલુ=કાંખા ઢોંગ કાઢવા	ગોટા
સુતરાઉ લુગડું	પીંજીવજીવવાનું	કસ્તર=ગીણી કચરો
ખાદી=એક જાતનું જાડું	જોળર	રેટીઓ=રેટ
રેશી લુગડું, રેટી	તાતલખંડરાના આંતર-	સાળ=લુમડાં વણવાનો
લોહવો=કપાસમાંથી ર	ગાની રેસી	સાચો
અને કપાસીઆ લુગડા	ત ગવસખત	ખરજી=ખરખચું
પાડવા, ચરખામાં	ગોટીશો=પીંજરાનું	લગ=લાવ; વખત;
પીણાવવો	લાકડાનું જોળર	પ્રસંગ
જીન=કપાસ લોહવાનો	(એનો આકાર કબ્બે-	પીંજરા=રને સાફ કર-
સચો	દસ જેવો હોય છે	નારા
	પણ છેકા જોળાકાર	

સવાલ—૧ શું છે? ક્યાંથી આવે છે? તે શા કામમાં આવે

છે? કાપડ લોલવાના છન મુંબઈ છલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? છનમાં કેટલી ભાટો હોય છે? અને તે શેની હોય છે? રતે પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઈ છલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? સાડી, સાન્ના, ખડ, ધોતીઆં, ખાદી કેણુ વણે છે તે કેવી રીતે વણે છે? સચા શેના બનાવે છે? અને તે ક્યાંથી આવે છે? હાથે ચલાવવાના સચા શાના બનાવે છે? રમંથી કાપડ ચતાં મુંબઈની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭. કોશેટા=પત ગીઆને રહે | તખ્ત=દાવ
 રેશમ=હીર વાની બાંખી ગોળ દડી શેલ્લર=એક ભાતનું ગાડુ
 રૂપ=ખાટ ગોટી=ગોળ દડો ર ગીત=ર મેલા
 બળુ=દાદો કોઠડી=દડી કસમ=સોનેરી રૂપેરી તાર
 સવાલ—રેશમ કોણુ બનાવે છે? એ કોટો શુ ખાધને જીવે છે? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો રેશમ ક્યાંથી આવે છે? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે? રેશમનો વણુટ ક્યા ક્યા ચહે-રમાં ચાલે છે? રેશમ પર રમ ચઢી=ચક્ર છે કે નહિ? દેશી રમ ચઢાવવાથી શુ ફાયદો? વિલામતી રમથી શુ નુકસાન? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સમામાં વણાય છે? સચામાં ક્યા વણાય છે? રેશમી લુમડાંથી શો ફાયદો? મરીબ લોકો અને ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮. કાલકો=છોળો વે છે તે
 કોલુ=શેરડી પીલવાનો લીલ=સેવાળ આમાન=બહાર ગામથી
 સચો હમરડી=હખેડી, ખોતરી આવતો માલ
 છારી=પડ, પોપડી ચાસણી=ખાડમાં પાણી ચોવડાં=ચારવડા, ચાર
 તરી=ઉપર આવી રેડી ઉઠાળી તાર પડવાળા
 ધોડો=ગડો નીકળે એવી થટ બનાવ

સવાલ—વસાઈ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે ? ગેળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગેળને કપચોમ કહો પરદેશી ખાંડ ઉચ્છળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કદ કદ વસ્તુમાંથી બને છે ?

સુબર્ષ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના અબાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. અબાતનો અખાત અબાતના નવામ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. અબાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટા સુબક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે, અને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના ચોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાં જમીન છે અબાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાનો હતો. એ ભાગની જમીન ધણીખરી સપાટ છે પણ દરીઓ કીનારાની દમણથી તે અબાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પર, અગિકા, પૂર્ણા, તાપ્તી, કીમ, નર્મદા, (રિવાળ) ઠાકર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાબરમતી ઉત્તર-માંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી અબાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કાઠિઆવાડમાં સમાઈ આવે છે એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન જુદી છે.

કારણ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સલાદિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એલન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવગઢ છે. એ ૧૧ ઉપર કાળકા માતાનું દહેર છે. મહીકાંઠા એલન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. યુજરાતની ઉત્તરમાં આમુ પર્વત છે.

પાલણપુર એલન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, મોટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉમટાં નથી, ને ઉતાળામાં પાણીની આપણ પડે છે, એવા રણના મુશ્કેલીમાં સાંઠણીપર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

યુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડા બિસ્તો, માયકવાડનો વડોદરા પ્રાત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ જાળરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડા અને આબાના ઝાડ ધણાં જોડે છે. ઘાસ ચારો ધણાં થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પચમહાલમાં ડુંગરા ને જમણ ધણાં છે, તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતા નથી જમણ હોવાને લીધે ઇંદોરતી લાકડા ધણાં થાય છે. પચમહાલમાં મકાઈ ધણાં પાકે છે.

મરચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ધણાં થતા નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ધણાં સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના ખેડમાં તમાકુ ધણાં સારો થાય છે,

માંડવી તાલુકો, સુરત એલ્ફિન્સના વાંસદા, કાંમ, ધરમપોરના રાબની જમીન હુમરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાણીમાં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં બાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સૂકી અને સારી મજામ છે, માટે ઉનાળામાં ધણા લોકો હવા ખાવા તથા માદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના બાગમાં તાપ અને ટાલ સરખા પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે, ઝોરપાડ તાલુકાની જમીન ભરત જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝા ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને હુમરા છે વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો હુમર સૈધી ઉગ્યો છે. પૂર્વ તરફના બાગમાં કામર થાય છે. અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરમણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઝોરપાડ તાલુકામાં તથા હાસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરત જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણું ઠંડાણે કપાસ પાકે છે. એનું ૨ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઈ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાની કક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૨ થાલ થોડેશ ખંદેરી વડાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ એ કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સારાક હહેતા હતા કાઠિયાવાડ એજન્સિમાં ધણા ડુંગરો છે, કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે મીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુજી ડુંગર છે, ત્યાં આવક ભોટો જત્રા કરવા જાય છે ડુંગરને કીધે પથરા ધણા નીકળે છે, કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતા ઉચ્ચ અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરિયા કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે અને વચ્ચે ભાગ ઉચ્ચાણ છે. તેથીજ એમાં મોઢી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિયાવાડના કાઠાપર આવનગર, મહુવા, ગદરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માગરોળ, નવીખદર, પોરખદર, (સુઘમાપુરી) કારકા, નવાનગર, (જામનગર) જેડીઆ એ બધે છે એ બધેથી વહાણ મારફતે ધણો માલ જાય, સુરત, વલસાડ, મુબઇ વગેરે બધે જાય છે. કાઠિયાવાડના વવાણીઆ બધેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની જૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) ઉત્તર. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઆના કાઠાની જામિ રસાળ છે, ને હવા બેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉચ્ચ છે, કાણે કે ઉત્તરમાં સાતપ્રગ પર્વત અને ત્રિશંગ સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂંદ, શેરડી, તમાકુ, હામરતી શાકભાજી, મધ, મહુડા, જામ, સુરેખાર,

સમીપિ પર્વતમાંથી બોહું જડે છે, અને જલ સંરંધાનમાંથી માળવાની કુસ્તી જનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણ નો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે, ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોકણ પ્રાત ખરબચડો ને ચિઠ્ઠ છે, ત્યાંની હવા બેજવાળી છે, તેથી ઝાઝ ધણા ઊંચે છે, કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિયેરને, મીઠું. ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ

મધ્ય ભાગમાં કુચરાની ત્રણ મોટી દારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ કુચરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સાંથી ઉચામાં ઉંચો શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી, પણ નાગમતી, રકમવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલખીઆ, જીન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કાયજાની ખાણો છે. કચ્છી શ્રોતા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને શિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇરાન કોણથી નૈઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉના-
ળામાં હિમાલય ઉપરનો ખરબચડો ઓગળે છે તેથી, એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતવાડીનું કામ આગે છે. સિંધ

પ્રાંતમાં વરસાદ બહુ જોડો આવે છે એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધી જ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં વરપાસરતું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપડા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગીષ્ટ છે માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગ જ રસાળ છે મુખ્ય પેદાશ ડાઝર, બાજરી, મઉ, મગ, જવ, ૨ ને તેલીયાં વગેરેની છે.

ષાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	હારકર	ચેત્વે	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસપાતી	કથું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	હંસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધકકો	અવસ્થા
અભ્યતા	સુકિત	સુમિત્રા	કિલ્લો
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા

૮૬

સુદિ	સેવનન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયાં	સ્વામિભકિત	હેલી	ઋષિ
શકિત	વિશ્વાસ	ખાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	શુભ	કિલ્લી	અધર્મ
ઉદ્યોગ	ઉત્તરો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝળેલો	વીત્યા	હાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાધ	અપુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	બુદ્ધ	ખસ્યું	સમર્થ
ઓંનિન	ચિદ્રૂ	લસ્યું	સર્વશકિત
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરુદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાધ્યું
સોપાન	પ્રાણી	આયલાંડ	પારખ્યું
ચોકખો	વનસ્પતિ	કપ્તાન	માર્ગ
સંબંધ	અમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિક	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્યર	સ્વમાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	બ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્ન	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડમ્પ્શન
જ્ઞાતા	સદ્ગુણ	શુભાસ્તો	બંધુધર્મ

મૂળ	અમુદ્ય	મરકતી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તા	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	છેલ્લાડ	વિક્રમાજીત	પ્રાણુજીવન
અર્થા	અત્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોદ્દા	પત્ની	ગુસ્સો	રૂસ્તમજી
ઓતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ
જ્યોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેદસ	પીગળયુ	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થર
કદપાંત	કદપ્યો	ધાસ્તી	ડયુક
આર્થક	બ્યાન	જન્મ્યાં	કર્નલ
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પન્ના	સુધર્મો	અધકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યુ	મશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તજ
વ્યાધ્યમ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તો
ખળાત્કાર	રણસ આમ	જવલ્લે	તરકાળ
સ્વર્ગ	ઉદ્ભવ	સજ્જડ	વસ્તી
ઈદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	સુન્ની
પ્રદ્ધર્ષિ	ઠોકયા	હુન્નર	પ્રાદ્યુ
રાજર્ષિ	અખડાબ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
ભંદ્ર	ભગૃતિ	તાંદુરસ્તી	વૈશ્ય

નિર્મળ	મૂજતા	સ્વચ્છ	શુદ્ધ
અરૂંધતી	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિધન
પ્રદેશ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ક્રાંસ
વિચિત્ર	શ્રમ	ઠસ્તી	લેસેપ્સ
મૃગજળ	તસ્ત્રી	કન્યા	ખ્યાલ
દુર્દોત	દુર્ગંધ	પુનર્લગ્ન	વલગરદોસ
વિચાર્યું	આવક	ભક્ષર	ચિત્ર
આંતર્યો	પરધર્મ	વિશ્વામિત્રે	પ્રતિહિન
પીસ્થાં	રટેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
ગર્જના	ચિત્રકૂટ	કાન્યકુબ્જ	ખત્ર
સુખાંધ	વિરમય	દર્શન	જીવ
જન્મારા	નિર્જીવ	વસિષ્ઠ	શેતરંજ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમી	પ્રોતિ	પોદુર્ગીઝ	પ્રવીણ
પરદુ.ખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
જ્ઞેષ્ઠ	લીખ	સિ-તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૈકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સુર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દારકા
અરણ્યેર	અદ્વગાનિસ્તાન તીર્થ		મૈર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	હસ્તામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્વંધ્ય	પ્રિયભાષ	અંદ્રશુભ

લલકુ
 અલ્યા
 ભાઈ
 નર્થા
 સદ્ગૃહસ્થ
 દેવસ્થાન
 અધ્યાપિ
 બલ્યા
 ત્રીસ
 પાંત્રીસ
 હલ્લો
 નિર્ભય
 ધર્યો
 સિદ્ધશબ્દ
 પુખ્ત
 બર્બર
 શીસ્થળ
 ત્રાસ
 કોધ
 યશોવર્મા
 સિદ્ધપુર
 સહઅભિંગ
 હેમાચાર્ય

રત્નો
 નૃત્ય
 ભત્રાણુ
 ખ્યાતિ
 આલુક્ય
 સંપૂર્ણ
 વૃત્તાંત
 ત્રિકોણાકાર
 ગુર્જર
 ગુજરરદ્ધ
 નાસરૂદ્ધીન
 પશ્ચાત્તાપ
 અતઃકરણ
 પ્રવાહ
 મહામહશાહ
 ઠંડુ
 લોકપ્રિય
 મુસ્તફાખાહ
 વાત્રક
 ખટુંગજબક્ષ
 ઉસ્તાદ
 શ્રીમંત
 વાજિંત્ર

હર
 સામાખવંતી
 પત્નો
 બિલ્લા
 કમ
 કોતરાબ્યા
 શ્રવણો
 ક્ષત્રપ
 ગુપ્ત
 અભાઉદ્દીન
 માર્ચ
 સપ્ટેબર
 ધાન્ય
 ગવર્નર
 મહારાષ્ટ્ર
 અંબક
 સદ્યાદ્રિ
 રોગિષ્ટ
 કોલ્હાપુર
 મહાબળેશ્વર
 મંત્રીઓ
 ન્યાયાધીશો
 ડિરેક્ટર
 ક્રોપકથપ

મુદશન
 સ્થાખ્યાં
 ખોદ
 મૂળતરવો
 હસ્તિનાપુર
 દેવમત
 લવણપ્રસાદ
 ચોદા
 આથમ્યા
 ભદ્ર
 કિલ્લો
 સિપ્રો
 અગત્ય
 કર્નલવુડિંગ્ટન
 અગિન
 વાયવ્ય
 પ્રથમ
 ફોલ્લો
 પ્રવાહી
 પ્રસરી
 ગઈ
 સ્વરૂપ
 શાશ્વતપદ્મ

કૃત્તિ	શંત્રુ	કંઠે	કાપડ
ગોધ્યાં	જાતર	લક્ષ્મીપતિ	કુમુદ
વિચાર	તારવ	જળજાથ	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મલીન	શ્રીકેસર	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાહ	મદ્રાસ	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	પિત્ત	નિધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	દ્રાક્ષ	વિટાળયુ'
દ્વિદળ	જલીચિંગ	કર્ણાટક	સત્વ'
મન્દહર	છિદ્રાણુ	ધારતી	સૂક્ષ્મદર્શક
સાક્ષી	અર્ધી	સપ્તિ	કસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	કિવનીન	પ્રાણવાયુ
		ગોકિસજન	

ફિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હયેલી આઠાક તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબોડુંહાથ સામે. (હાથેલી આઠાક તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) જને હાથ પગના થાપા સાથે આજ્ઞાવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૧૦) જને હાથના આંગળાનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં (૧૧) જને હાથ પગના થાપા સાથે આજ્ઞાવા. (૧૨) જમણા હાથની હયેલી મો સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હયેલી મો સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) જને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આઠાક તરફ) (૧૫) જને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬) જને હાથ કેડપર રાખી પગનાં આંગળાપર પીરેથી ભેસવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મુઠ્ઠી ડાબી ગમ વાંક

વળી જમણો હાથ હંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮)
 જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ 'વાંકા વળી ગમો હાથ
 હંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા
 રહેવું' (૫૫) બે પગ વચ્ચે એક ફૂટનું અંતર રાખવું. (૨૦) બેઉ
 હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ
 જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠા-
 ને અડકવા (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ
 એક ડગલું પાછળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડાકુન આંગળ નમાવવું
 (૨૪) ડાકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૫) ડાકું પાછળ નમાવવું.
 (૨૬) ડાકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૭) ડાકું જમણી તરફ ખ-
 ભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડાકું સીધું કરી સામે જોવું
 (૨૯) ડાકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડાકું
 સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે
 ખભાની સીધી લીટીમાં લાખા કરવા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨)
 બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ જમલ આંગળ લાવવી
 (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાખા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ
 આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા.
 (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર અંગળ
 (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પથ્થ
 બે પગની વચ્ચે એક ફૂટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી
 તરફ વાળી ગમો પગ બે.ચથી ચાર આંગળ હંચો રાખવો. (૪૧)
 ૩૬ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોપમાંથી
 ચાર આંગળ હંચો રાખવો (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (૪૪)
 જમણા ફરવું. (૪૫) સજામ કરી ચાલ્યા જવું.

મેસર. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. કૃત બાળયોથીથી સાતમી સુધીના
કેન્થા વાચનમાળા ત્રણે ભાગના, ત્રિવેદી વાચનમાળા સાતે પુસ્તકના અર્થની નોંધો તૈયાર છે.

— બાળયોથી માટે :—

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૧ રોડ આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના.

— પહેલી માટે :—

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૨. ૧૩૩ આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભા. ૧. ૨૧ આના.
ત્રિવેદિ વાચનમાળાનો “ડિક્ટેશન
શિક્ષક” ચાર આના.

— બીજી માટે —

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૩. બે આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભા. ૨. ત્રણ આના.
સુરત શહેરનો “બૂગાળ શિક્ષક” ૩ આના.

— ત્રીજી માટે —

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૪. ૨૧ આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભા. ૩. ત્રણ આના.
સુરત જિલ્લાનો નકસો પાંચ આના.
સુરત જિલ્લાનો બૂગાળ શિક્ષક ત્રણ આના.
ગુજરાતની સામાન્ય બૂગાળની
પ્રતિનોત્તરમાળા ત્રણ આના.

— ચોથી માટે —

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૫. ચાર આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભા. ૪. ચાર આના.
મુંબઈ ઇ. બી. પ્રતિનોત્તરમાળા ૪ આના.
— પાંચમી માટે —

“મુખગણિત શિક્ષક” ભા. ૬. ચાર આના.
“ડિક્ટેશન શિક્ષક” ભા. ૫. ચાર આના.
હિંદુસ્તાની બી. પ્રતિનોત્તરમાળા ૪ આના.

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રેજી સાહિત્યનાં મનોમત્ત પાંચ આના.

અક્ષાપિ બહાર ન પડેલાં એવાં પુસ્તકો.

એકવાર વાપરી ખાતરી કરવા નહિ વિનંતી છે.
બીજા ઘોરણ માટે અકગણિતના મનોયત્ન પાંચ આના.
મુખગણિત શિક્ષક ભાગ ૧ થી ૬.

બાળવર્ષના	૦-૧-૬	ત્રીજા ઘોરણનો	૦-૨-૬
પહેલા ઘોરણનો	૦-૧-૮	ચોથા ઘોરણનો	૦-૪-૦
બીજા ઘોરણનો	૦-૨-૦	પાંચમા ઘોરણનો	૦-૪-૦

બીજા ઘોરણની મુદ્રિણનની પ્રતોત્તરમાળા ત્રણ આના.
ત્રીજા ઘોરણની મુદ્રિણનની પ્રતોત્તરમાળા ત્રણ આના.

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીથી પાંચમી ચોપડી મુદ્રિતો જેમાં:—

- ૧] પાઠવાર અઘરા શબ્દો.
- ૨] જોડણીના એકજ સરખા નિયમવાળા શબ્દો.
- ૩] કઠિન મળતા શબ્દોની તારવણી.
- ૪] જોડાક્ષર.
- ૫] મળતા જોડાક્ષર.
- ૬] પરીક્ષાના ડિક્ટેશનમાં આવનાર શબ્દો.

મુખર્ષ ધલાકાની ભૂગોળની } પ્રતોત્તરમાળા ૪ આના.
હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની } ૪૫ આના.

મુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

મુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.

કર્તા:—**જમનલાલ મોતીલાલ શાહ. આર્યપોર-મુરત.**

